

V

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ Κριτικά Σημειώματα – Recensions

STEPHAN SMITH, *Konfliktlösung im demokratischen Bundesstaat. Eine Untersuchung zur Gesetzgebung zwischen Recht und Politik*, 448 σελ., στη σειρά “*Schriften zum Öffentlichen Recht*”, Band 1175, Duncker & Humblot, Berlin 2011.

Στο έργο αυτό, που αποτελεί την διδακτ. διατριβή υπό την επίβλεψη του Καθηγητή *Ulrich Preuß*, ο συγγρ. καταπιάνεται με το ζήτημα της ομοσπονδιακής αρχής υπό δύο απόψεις: πρώτον, θέτει το ερώτημα κατά πόσον η ομοσπονδιακή δομή του κράτους συμβαδίζει με τη δημοκρατική αρχή (πρώτο μέρος, σελ. 30-158)· δεύτερον, διερευνά κατά πόσον το ομοσπονδιακό μοντέλο είναι ένα πειστικό μοντέλο για την επίλυση των συγκρούσεων εντός του δημοκρατικού πολιτεύματος (δεύτερο μέρος, σελ. 159-380).

Τη σχέση έντασης ή σύμπλευσης της ομοσπονδιακής αρχής με τη δημοκρατική αρχή ο *Smith* την προσεγγίζει τόσο ιστορικά, όσο και θεωρητικά. Από ιστορική σκοπιά, ο συγγρ. διαπιστώνει ότι το ομοσπ. στοιχείο υπήρξε σταθερό στοιχείο των γερμανικών πολιτευμάτων και ότι τη μόνη ρήξη σε αυτήν την παράδοση επέφερε ο εθνικοσοσιαλισμός με τον εξουσιοδοτικό νόμο της 24^{ης} Μαρτίου 1933 σε συνδυασμό με τον νόμο για την ανασυγκρότηση του Reich της 30^{ης} Ιανουαρίου 1934, ο οποίος διέλυσε τις βουλές των κρατιδίων και υποβίβασε τις τοπικές κυβερνήσεις σε απλά εκτελεστικά όργανα (σελ. 41). Από θεωρητική σκοπιά, ο συγγρ. διαπιστώνει ότι η ομοσπ. αρχή δεν μπορεί να συμβαδίσει με μια αντίληψη περί δημοκρατίας, η οποία βασίζεται είτε στην ιδέα της απόλυτης και αδιαίρετης κυριαρχίας του *Bodin*, είτε στην ιδέα της ομοιογένειας του δημοκρατικού λαού του *Schmitt*. Γενικότερα το ομοσπ. σύστημα δεν μπορεί να συμβαδίσει με μια μονιστική αντίληψη περί δημοκρατίας. Στο ομοσπ. σύστημα η ενότητα δεν είναι η πηγή της νομιμοποίησης, αλλά το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας επίλυσης συγκρούσεων (σελ. 381). Απεναντίας, το ομοσπ. σύστημα είναι συμβατό με μια πλουραλιστική και φιλελεύ-

θερη δημοκρατία. Μάλιστα χρησιμοποιεί τη διαμάχη *Schmitt - Smend* (σελ. 55), για να σχηματοποιήσει τη διάσταση ανάμεσα στο μονιστικό και στο πλουραλιστικό μοντέλο δημοκρατίας (σελ. 117). Το πρώτο εδράζεται επί μιας συμβολικής ιδέας της αντιπροσώπευσης, ενώ το δεύτερο επί μιας φιλελεύθερης ιδέας της αντιπροσώπευσης. Ένα μικτό πολίτευμα (*gemischte Verfassung*, σελ. 85) διαιρετής κυριαρχίας (*geteilte Souveränität*, σελ. 130), όπως αυτό του Θεμελιώδους Νόμου, νομιμοποιείται τόσο από την ιστορική, θεσμική παράδοση, όσο και από την εγγύηση της ελευθερίας, αλλά και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας του πολιτικού- διοικητικού συστήματος (σελ. 142-144).

Για να μελετήσει τη διαδικασία επίλυσης συγκρούσεων στο δημοκρατικό (με την έννοια που αναφέρθηκε) ομοσπ. κράτος του Θεμελ. Νόμου, ο συγгр. θέτει ως αφετηρία του μια πλειάδα δυνατών συγκρούσεων: τις συγκρούσεις ανάμεσα στο ομοσπ. κράτος και τα κρατίδια, καθώς και τις πολιτικές συγκρούσεις που μπορεί να είναι είτε συγκρούσεις μεταξύ των κομμάτων, είτε εσωκομματικές συγκρούσεις, είτε συγκρούσεις ανάμεσα σε κυβερνητικούς εταίρους μιας κυβέρνησης συνεργασίας (σελ. 175). Ο συγгр. εξετάζει πώς αντιμετωπίζει ο Θεμελ. Νόμος την επίλυση αυτών των συγκρούσεων και καταλήγει ότι αφήνει αρκετά περιθώρια ευελιξίας στην πολιτική διαδικασία. Έπειτα εστιάζει στη θεωρία αλλά και στην πράξη της επίλυσης των συγκρούσεων αυτών στο επίπεδο της νομοθέτησης, ιδίως στο πλαίσιο των νόμων που απαιτούν τη σύμπραξη και του *Bundesrat*. Από την ανάλυσή του αξίζει οπωσδήποτε να επισημάνουμε ότι βλέπει τα πολιτικά κόμματα να διαδραματίζουν έναν ενοποιητικό, και όχι διχαστικό ή ανασχετικό ρόλο στο ομοσπ. κράτος (σελ. 194, 221). Το παρόν έργο αποτελεί αναμφίβολα μια αξιοσημείωτη, πολυεπίπεδη (ιστορική, θεωρητική, δογματική και ερμηνευτική) προσέγγιση της ομοσπ. δημοκρατικής αρχής που επιδοκιμάζει την ομοσπ. δομή του Θεμελ. Νόμου, αλλά και αναδεικνύει τη σημασία και την ευθύνη της πολιτικής για τη λειτουργία του ομοσπονδιακού συστήματος.

Βασιλική Χρήστου

Δρ. συνταγματικού δικαίου

MICHAEL SCHWARZ, *Grundlinien der Anerkennung im Raum der Freiheit, der Sicherheit und des Rechts*, 442 σελ., στη σειρά *“Ius Internationale et Europaeum”*, Band 111, *Mohr Siebeck, Tübingen 2016*.

Στο έργο αυτό, που αποτελεί διδακτορική διατριβή εκπονηθείσα υπό την επίβλεψη του καθηγητή *Ingolf Pernice*, ο συγгр. καταπιάνεται με το ζήτημα της αναγνώρισης πράξεων ή αποφάσεων άλλων κρατών-μελών στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και του δικαίου, ιδίως μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, και θέτει το ερώτημα της δημοκρατικής νομιμοποίησης στο πλαίσιο του ομοσπονδιακού πολυεπίπεδου συστήματος της Ευρωπ. Ένωσης (*‘föderales Mehrebenensystem der EU’*).

Στο πρώτο κεφάλαιο ο συγγρ. αναλύει την έννοια της αναγνώρισης αλλοδαπών πράξεων και των συνεπειών της για το εσωτερικό δίκαιο. Στο δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με την αναγνώριση αλλοδαπών πράξεων στο διεθνές δίκαιο και στους περιορισμούς στην υποχρέωση αναγνώρισης από λόγους που ανάγονται στην εσωτερική ή στη διεθνή δημόσια τάξη. Στο τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με τα ειδικότερα θέματα της αναγνώρισης πράξεων άλλων κρατών-μελών στο ευρωπαϊκό δίκαιο και ιδίως με το ζήτημα του νομικού πλουραλισμού ως βασικού στοιχείου του ομοσπονδιακού συστήματος της Ένωσης. Στο τέταρτο κεφάλαιο ο συγγρ. αναλύει την χρονικώς πρότερη έννοια της αμοιβαίας αναγνώρισης στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς, ιδίως μετά την *Cassis de Dijon*, και στο πέμπτο κεφάλαιο αντιπαραθέτει τα ειδικότερα αποτελέσματα της αναγνώρισης στον χώρο της ελευθερίας, της ασφάλειας και του δικαίου, για να καταλήξει στο ότι, ενώ στο πεδίο της εσωτερικής αγοράς η αμοιβαία αναγνώριση είχε πρωτίστως αποτέλεσμα ενισχυτικό των ελευθεριών (για παράδειγμα της ελευθερίας μετακίνησης ή της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών), στον χώρο της ελευθερίας, της ασφάλειας και του δικαίου – για παράδειγμα ως προς το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης – το αποτέλεσμα της αναγνώρισης είναι πρωτίστως περιοριστικό της ελευθερίας. Μάλιστα ο πολίτης της Ένωσης βρίσκεται αντιμέτωπος όχι μόνο με τη μηχανή κρατικού καταναγκασμού της χώρας του, αλλά και με αυτήν των άλλων κρατών-μελών. Από αυτήν την άποψη το ζήτημα της δημοκρατικής νομιμοποίησης, αλλά και το ζήτημα του περιορισμού των υποχρεώσεων αναγνώρισης, ιδίως σε περιπτώσεις που δεν εφαρμόζεται ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, τίθεται με επιτακτικό τρόπο. Το ζήτημα αυτό απασχολεί τον συγγρ. κατεξοχήν στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου του. Προσεγγίζει το ερώτημα της νομιμοποίησης μέσα από την προβληματική της εμπιστοσύνης, αλλά και της δυσπιστίας. Μηχανισμοί εμπιστοσύνης (δηλαδή αναγνώρισης), και δυσπιστίας (π.χ. περιορισμών και προϋποθέσεων) δεν αλληλοαποκλείονται, αλλά αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς οι μηχανισμοί δυσπιστίας μπορούν να οδηγήσουν στη σταδιακή οικοδόμηση (ομοσπονδιακής) εμπιστοσύνης. Το έργο του *M. Schwarz* είναι αξιοσημείωτο, επειδή, μεταξύ άλλων, καταπιάνεται με τα ιδιαίτερα και δυσχερή ζητήματα που ανακύπτουν από τον *suī generis* ομοσπονδιακό χαρακτήρα της Ένωσης και των οποίων η κατανόηση είναι αδύνατη μέσω της κλασικής έννοιας της κυριαρχίας.

Βασιλική Χρήστου
Δρ. συνταγματικού δικαίου

MÉLANGES EN L'HONNEUR DU PROFESSEUR GÉRARD MARCOU, *Collection Bibliothèque de l'IRJS - André Tunc, 1185 σελ., Éditions "Institut de Recherche Juridique de la Sorbonne, Paris 2017.*

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η εθνική έννομη τάξη συμπλέκεται αναγκαία με την διεθνή, ενώ το δίκαιο υπερβαίνει τα νεωτερικά του σύνορα και αλληλεπιδρά με άλλα δίκαια. Η πολυπλοκότητα δε των αναφευόμενων ζητημάτων απαιτεί διατομεακή αντιμετώπισή τους, η δε μελέτη του δικαίου απαιτεί τον συγκερασμό αντικειμένων, σε συνδυασμούς που κάποτε θα φάνταζαν έως και τολμηροί. Πολιτική, οικονομία και δίκαιο συνδέονται άρρηκτα. Εξ άλλου, το δημόσιο δίκαιο, το οποίο ρυθμίζει την άσκηση της δημόσιας εξουσίας, είναι ο κατ' εξοχήν κλάδος που βρίσκεται στο σταυροδρόμι δικαίου, πολιτικής και οικονομίας. Το δίκαιο που δεν γνωρίζει σύνορα, γεωγραφικά, ιδεολογικά ή επιστημονικά, υπηρέτησε με αγάπη ο καθηγητής *Gérard Marcou*, σε ένα Πανεπιστήμιο ανοιχτό σε νέες ιδέες. Κοσμοπολίτης και ευπατρίδης, πολύγλωσσος, ταξιδευτής, πάντοτε ευγενής και ανοιχτός στους διαφορετικούς πολιτισμούς, δίδαξε σε ένα Πανεπιστήμιο χωρίς σύνορα, προωθώντας με το επιστημονικό του έργο την σύγκριση διαφορετικών δικαίων. Ταυτόχρονα, μέσα από τον συγκερασμό του δικαίου με άλλους τομείς, όπως η οικονομία ή η πολιτική, προώθησε την διδασκαλία και την εξέλιξη κλασικών κλάδων δημοσίου δικαίου σε νέα αντικείμενα. Η αγάπη του για τη νομική επιστήμη, η εμπάθунση σε πολλούς και διαφορετικούς κλάδους του δημοσίου, κυρίως, δικαίου, η συνεισφορά του στο συγκριτικό δίκαιο συμπληρώνονται από τον εντυπωσιακό αριθμό θεσμών σε διαφορετικές χώρες στις οποίες κλήθηκε να μετάσχει.

Ο ανά χείρας τόμος είναι αφιερωμένος στην μνήμη του *G. Marcou* (1947-2016), Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Paris I Panthéon - Sorbonne. Περιλαμβάνονται οι συμβολές διαπρεπών νομικών – φίλων, συνάδελφων, φοιτητών του καθηγητή – από όλο τον κόσμο. Συγκριτικό δίκαιο, τοπική αυτοδιοίκηση, δημόσιο οικονομικό δίκαιο, δίκαιο του ανταγωνισμού, καθώς και σύγχρονοι προβληματισμοί δημοσίου δικαίου, είναι μερικές από τις θεματικές που καλύπτονται.

Συντάσσοντας τις γραμμές αυτές, νιώθω την ανάγκη να εκφράσω την αμέριστη ευγνωμοσύνη μου στον αείμνηστο καθηγητή *G. Marcou* για την στήριξη, τις πολύτιμες συμβουλές του, και την εμπιστοσύνη του. Οι επωφελείς συζητήσεις μας και η ευγενής του συμπαράσταση ήταν πολύτιμες τόσο στο ξεκίνημα της έρευνας όσο και καθ' όλη την διάρκεια εκπόνησης και υποστήριξης της διδακτορικής μου διατριβής. Κυρίως, όμως, με την ανιδιοτελή του αγάπη για τη νομική επιστήμη, που επί χρόνια υπηρέτησε, και την ανεπιτήδευτα αρχοντική ευαισθησία του, θα παραμείνει στην μνήμη μου ως πρότυπο ενός σπουδαίου πνευματικού ανθρώπου.

Σοφία Μητσιοπούλου
ΑΝ Paris I Panthéon - Sorbonne
Πρωτοδίκης ΔΔ

ΖΗΝΟΒΙΑ ΛΙΑΛΙΟΥΤΗ, *Ο αντιαμερικανισμός στην Ελλάδα (1947-1989)*, 532 σελ., εκδ. Ασί-νη, Αθήνα 2016.

Στην ιστορία του σύγχρονου ελληνικού κράτους ξεχωριστό ρόλο έχουν διαδραματίσει έτερες, πολύ πιο ισχυρές σε πολιτική, διπλωματική και οικονομική δυναμική, πολιτείες. Από την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα κατά τη διάρκεια της τρίτης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα, οι επονομαζόμενες «Μεγάλες Δυνάμεις» αποτελούσαν καταλυτικό παράγοντα για τη μετέπειτα πορεία του υπό συγκρότηση κρατιδίου. Μάλιστα, οι ίδιοι οι αγωνιζόμενοι Έλληνες επιζητούσαν εξαρχής τη στήριξη – πολιτική, υλική, ακόμα και ηθική – των ισχυροτέρων κρατών της εποχής, προκειμένου να εξασφαλιζόταν η επιτυχής έκβαση της εθνικής προσπάθειας για την αναγνώριση της ανεξαρτησίας τους. Ωστόσο, επειδή η σύγχρονη ελληνική ιστορία δεν διακρίνεται μονάχα από τις επιτυχίες του λαού, αλλά και από τις παταγώδεις αποτυχίες έτερων, αλυτρωτικών και μη, προσπαθειών του, η σχέση του με τις «Μεγάλες Δυνάμεις» δεν ήταν πάντοτε αρμονικά πλασμένη. Αντιθέτως, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων έντονες ήταν κατά περιόδους οι εκδηλώσεις της καταφανούς ξενοφοβίας, η οποία καλλιεργούταν επιμελώς από τη διασπορά της καχυποψίας για το ρόλο που αναλάμβαναν αλλοδαπές κυβερνήσεις ως προς την ελληνική, πολιτική και διπλωματική, πραγματικότητα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενόσω καθόλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} για όλα έφταιγαν αρχικά οι Βαυαροί και εν συνεχεία οι Αγγλογάλλοι, στη μεταπολεμική περίοδο το αρνητικό κλίμα στράφηκε προς την αμερικανική πλευρά. Με τον έκδηλο αντιαμερικανισμό, που άρχισε να αναπτύσσεται στην ελληνική επικράτεια λίγο μετά τη λήξη του Β' Παγκ. Πολέμου, καταπιάνεται η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μελέτη της διδάκτορος του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, *Ζηνοβίας Λιαλιούτη*.

Εκκινώντας τη μελέτη της από τις αρχές του 1946, έτους-σταθμού για την έναρξη των αμερικανικών παρεμβάσεων στο ελληνικό πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό γίγνεσθαι, η σ. επιχειρεί να διενεργήσει μία αποτίμηση για τα διαχρονικά συναισθήματα του ελληνικού λαού προς τον αμερικανικό παράγοντα. Καίτοι αυτά είναι αρχικά διφορούμενα, εξαιτίας του γενικότερου διχαστικού κλίματος που αναβίωσε εντός της ελληνικής κοινωνίας ο εμφύλιος πόλεμος, σταδιακά τείνουν να συσσωρεύονται προς την πλευρά του αντιαμερικανισμού. Παρόλα τα όσα θετικά προσέφερε στον οικονομικό τομέα η αμερικανική βοήθεια του «Δόγματος Τρούμαν» και του «Σχεδίου Μάρσαλ» κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940, η κοινωνική απομόνωση ενός μεγάλου μέρους του ελληνικού λαού, που ανήκε στο αντίθετο με τις ΗΠΑ ιδεολογικό στρατόπεδο, επέτρεψε τη σταδιακή εξάπλωση του αντιαμερικανισμού. Μάλιστα, όπως τονίζει η συγγρ. στο δεύτερο κεφάλαιο του πονήματός της, το έδαφος για το αντιαμερικανικό ρεύμα λείανε έτι

περαιτέρω η όξυνση του κυπριακού προβλήματος τόσο κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, κυρίως δε στα μισά της αμέσως επόμενης. Οι δε αυθαίρετες πολιτικές και προεκλογικές τους παρεμβάσεις καθόλο το προαναφερθέν χρονικό διάστημα, σαφώς και ενίσχυαν την ήδη περίσσια καχυποψία για το ρόλο της αμερικανικής πρεσβείας στα ελληνικά πολιτικά δρώμενα. Μιας καχυποψίας, μάλιστα, η οποία μετεξελίχθηκε σε έντονη απέχθεια, οπότεν τα ηνία της πολιτικής εξουσίας κατέλαβε πραξικοπηματικά η χούντα των συνταγματαρχών. Έκτοτε, τόσο το κράτος των ΗΠΑ, όσο και υπερεθνικοί δορυφόροι του, με κορυφαίο εξ αυτών το ΝΑΤΟ, θα θέτονταν στο επίκεντρο αποδοκιμαστικών εκδηλώσεων σε επίπεδο κοινωνίας, αλλά και πολιτικού προσωπικού.

Από την αποκατάσταση του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος το καλοκαίρι του 1974, όπως επισημαίνει και η σ., το αντιαμερικανικό πρόταγμα ήταν ήδη διαδεδομένο σ' ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Το συγκεκριμένο πρόταγμα έσπευσαν να εκμεταλλευθούν προς αποκόμιση εκλογικών οφελών όχι μόνο οι παραδοσιακές αριστερές πολιτικές δυνάμεις, αλλά και ένας νέος και ανερχόμενος κομματικός φορέας. Το ΠΑΣΟΚ και προσωπικά ο αρχηγός του, *Ανδρέας Παπανδρέου*, τέθηκαν εξαρχής αντιμέτωποι με τον αμερικανικό παράγοντα, αποσκοπώντας, κατά κύριο λόγο, στο να πλήξουν την Κυβέρνηση *Καραμανλή*. Η αντιπολιτευτική ρητορική του *Παπανδρέου* εμπεριείχε στις τάξεις της, όπως εύστοχα παρατηρεί η σ., την έννοια του «αμερικανικού εχθρού», η οποία, συνδυασμένη με την αμφισβήτηση της παρουσίας της Ελλάδας στο δυτικό διπλωματικό προσκήνιο, σαφώς και πολλαπλασίαζαν τα αντιαμερικανικά αισθήματα των πολιτών, δημιουργώντας ταυτόχρονα την εκλογική βάση του ΠΑΣΟΚ. Από τη συγκεκριμένη βάση, άλλωστε, ανέκυψε ο εκλογικός του θρίαμβος το 1981. Η ανάληψη της κυβερνητικής εξουσίας από τον ίδιο τον *Παπανδρέου*, ωστόσο, επέφερε αναπόφευκτα το χαμήλωμα των τόνων του εναντίον των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ, συμπαρασύροντας μαζί του και τον εν Ελλάδι αντιαμερικανισμό.

Καίτοι το αντιαμερικανικό μένος επιδίωκε να συντηρήσει η εμφανισθείσα, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ελληνική τρομοκρατία, η στροφή στη ρητορική και πολλώ δε μάλλον στις πολιτικές πρωτοβουλίες του κυβερνώντος κόμματος, αλλά και οι διεθνείς εξελίξεις, επέδρασαν καταλυτικά στη δραστική ελάττωση του αντιαμερικανισμού. Η παραμονή της χώρας στη συμμαχία του ΝΑΤΟ – και της ΕΟΚ –, η επιδίωξη ανάπτυξης νέων οικονομικών σχέσεων με τις ΗΠΑ, κυρίως δε η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1980, είχαν ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της έννοιας του «αμερικανικού εχθρού». Έκτοτε, μολοντί κατά περιόδους ο αντιαμερικανισμός αναβίωνε, με χαρακτηριστικότερη περίπτωση την κρίση των Ιμίων στα τέλη Ιανουαρίου του 1996, το αντιαμερικανικό κλίμα διατηρείται μέχρι και τις μέρες μονάχα από ένα εξαιρετικά μικρό ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού και της πολιτικής ζωής.

Στην πλήρη αποδυνάμωσή του, βέβαια, τα μέγιστα συνετέλεσαν οι αρμονικές σχέσεις που διακρίνουν την παρούσα, αριστερόστροφη στην πλειονότητά της, συγκυβέρνηση με την αντίστοιχη αμερικανική.

Κοντολογίς, όπως μαρτυρά και το παρουσιαζόμενο βιβλίο, ο αντιαμερικανισμός στην Ελλάδα διήρκησε περίπου μία 40ετία. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου το 1989 σήμανε αναντίρρητα και την επίσημη λήξη του εν Ελλάδι αντιαμερικανικού προτάγματος. Εντούτοις, από τις τάξεις της ελληνικής κοινωνίας ουδέποτε εξαλείφθηκε η διαχρονικά επανεμφανιζόμενη ξενοφοβία. Όπως επιβεβαιώνεται διαρκώς, καθόλα τα έτη της αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής, την οποία επέφερε η πολύπλευρη – οικονομική, πολιτική και πρωτίστως πνευματική – χρεωκοπία του 2010, η αποποίηση και ταυτοχρόνως η επίρριψη των ημετέρων ευθυνών στους ξένους – βλ. τρίκα/θεσμούς – αποτελεί την εύκολη λύση για τους Έλληνες πολίτες και πολιτικούς. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, μπορεί μεν η οικονομική πτυχή της κρίσης να βρίσκεται κοντά στον τερματισμό της, δεν συμβαίνει το ίδιο όμως και για την ηθική της.

Νίκος Σπ. Ζέρβας

Υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών

Β΄ Παρουσιάσεις Βιβλίων

NICOLAS BORGA/JEAN-CLAUDE MARIN/JEAN-CHR. RODA (sous la dir. de), *Compliance: L'entreprise, le régulateur et le juge*, 264 σελ., στη σειρά “Thèmes et Commentaires” – *Régulations et Compliance*, Dalloz, Paris 2018.

Η νεοπαγής έννοια της “compliance” (= conformité, συμμόρφωση), προερχόμενη εκ του αγγλοσαξονικού χώρου, σημαίνει την υποχρέωση που έχουν οι επιχειρήσεις να σέβονται τις νομοθετικές διατάξεις δημοσίας τάξεως και να καταδικάζουν πρακτικές ενάντια στον υγιή ανταγωνισμό, τη διαφθορά, αλλά και τις καταχρήσεις κοινωνικών αγαθών που παρατηρούνται. Πρέπει λοιπόν οι επιχειρήσεις να αποδεικνύουν ότι έχουν λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε κανένας μέσα στην επιχείρηση να μην την εκθέτει, παραβιάζοντας έτσι η επιχείρηση τους παραπάνω κανόνες. Επιλέγουμε εκ του πλήθους των μελετών: MARIE-ANNE FRISON-ROCHE, *Entreprise, Régulateur, Juge: penser la compliance par ces trois personnages*, Η ΑΥΤΗ, *Compliance: avant, maintenant, après*, MARIE-EMMA BOURSIER, *Droit pénal des affaires internationales et compliance*, MATHIAS AUDIT, *Les lois extraterritoriales américaines comme facteur d'accélération de la compliance*, SOPHIE SCHILLER, *La compliance extra-financière: les risques de contradictions de domaines d'application*, JULIETTE MOREL-MAROGER, *La compliance financière*, B. PARANCE, *Une illustration d'une démarche de compliance en droit de l'environnement*, VINCENT REBEYREL, *La compliance: le rôle de la charte éthique*, C. ZOLYNSKI, *Compliance et droit des données personnelles*, PH. INGALL-MONTAGNIER, *La compliance entre extra-judiciaire et émergence du juge*, BERNARD STIRN, *Le juge administratif et la compliance*, VÉR. BESSON, *L'entreprise et l'élaboration d'un programme de compliance* κ.λπ.

MÉLANGES EN L'HONNEUR DU PROFESSEUR CHRISTIAN HERVÉ, *Réflexion et recherches en éthique*, 556 σελ., sous la dir. de Éric Martinet, M. Stanton-Jean, Marie-Fr. Mamzer, με Πρόλογο του φιλοσόφου Edgar Morin, εκδ. Dalloz, Paris 2018.

Με τα παρουσιαζόμενα Σύμμεικτα τιμάται ο καθηγητής της ιατρικής για την σπουδαία συμβολή του στα προβλήματα ηθικής που ανακύπτουν κατά τον χειρισμό θεμάτων που αναφέρονται γενικότερα σε ζητήματα υγείας, δοθέντος ότι η άσκηση της ιατρικής δεν είναι απλώς ένα ελεύθερο επάγγελμα, αλλά έχει αποστολή ανθρώπινη και κοινωνική. Επιλέγουμε εκ του πλήθους των συμβολών: EDGAR MORIN, *La mission du médecin*, X.

EMMANUELLI, *Les mythes et représentations symboliques de la santé des humains*, L. LA-RENG, *Une éthique de la vie*, CLAUDE HURIET, *Psychanalyse sommaire et bienveillante du prof. Chr. Hervé*, JEAN BAUDÉROT, *La laïcité de Paul Ricœur. Un enjeu politique*, GUY DURAND, *Bioéthique, éthique, théologie et droit*, M. MAFFESOLI, *Morale, éthique, déontologie*, PIERRE LE COZ, *Reconnaître autrui en tant que personne*, R. POTTIER, *Reconnaissance et morale médicale*, FR. DEMICHEL, *Plaidoyer pour un statut juridique de la parité*, ÉD. COUTY, *L'hôpital public et la République*, H. DOUCET, *Au-delà des frontières éthiques dans les établissements de santé et de services sociaux*, PATRICK BERCHE, *La recherche de la vérité: tout est-il publiable? La cas de la biologie*, MA'N H. ZAWATI, *L'autonomie basée sur l'individualisme libéral: les limites dans le contexte des biobanques populationnelles*, STAM. TZITZIS, *Les racines philosophiques de la bioéthique*, ANNE-M. DUGUET, *Que reste-t-il de notre vie privée avec le développement des technologies de l'information?*, BRUNO PY, *Dialogue de médecin et de juriste autour de cas cliniques*, BERN. ENNUYER, «*Bien vieillir*» à domicile, *l'illustration d'une humanité face à l'emprise des technologies*, PH. CHARLIER, *Ars moriendi: une anthropologie médicale de la bonne mort*, JEAN LEONETTI, *L'approfondissement des nouveaux droits des malades et des personnes en fin de vie* κ.λπ.

JEAN-PAUL COSTA, *La Cour européenne des droits de l'homme. Des juges pour la liberté*, 282 σελ., β' έκδ., στη σειρά "Les sens du droit", Série Essai, Dalloz, Paris 2017.

Εντυπωσιάζει το ότι μέσα σε τέσσερα χρόνια μετά την πρώτη έκδοση (2013) του βιβλίου, αυτό εξαντλήθηκε και ο εκδοτικός οίκος Dalloz πίεσε τον συγγραφέα σε νέα εμπλουτισμένη έκδοση, δοθέντος ότι από τότε η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου έχει εμπλουτισθεί με πολύ ενδιαφέρουσες αποφάσεις που δεν πρέπει να περάσουν απαρατήρητες. Και η νομολογία αυτή είναι σπουδαία αν ληφθεί υπόψιν ότι το ΕυρΔΔΑ μπορεί να καταδικάσει τα κράτη μέλη του Συμβ. της Ευρώπης για παραβιάσεις της ΕΣΔΑ, τα Κράτη δε αυτά συναπαρτίζουν την λεγομένη «Μεγάλη Ευρώπη» (Grande Europe) που σήμερα αριθμεί περίπου οκτακόσια εκατομμύρια κατοίκους. Ο συγγρ. – δικαστής επί 13 χρόνια και Πρόεδρος του ΕυρΔΔΑ από το 2007 μέχρι το 2011 – επιμένει στο ότι οι εθνικές νομοθεσίες πρέπει να προσαρμοσθούν στα νομολογιακά δεδομένα του Δικαστηρίου, καταδικάζει δε το γεγονός ότι μερικά κράτη αντιδρούν σ'αυτό, παρά το ότι οι δικαστές που πλαισιώνουν το Δικαστήριο, ανεξάρτητοι από τα κράτη τους, είχαν ταχθεί για να προστατεύουν τις ελευθερίες των ατόμων (= Des juges pour la liberté). Επιλέγουμε εκ των θεματικών: L'historique du système et son anatomie, Les violations les plus graves des droits fondamentaux, Le droit pénal et la procédure pénale, La liberté d'expression, Les principes d'égalité et de non-discrimination, Qui sont les juges de la Cour?, Le travail de juge international à la Cour de Strasbourg, La désignation du président et ses fonctions κ.λπ.

FRANCK PETIT (sous la dir. de), *Droit et Loyauté, 148 σελ., στη σειρά "Thèmes et Commentaires - Actes"*, εκδ. Dalloz, Paris 2015.

Η έννοια της «loyauté» (= θα έλεγα ευθύτης, τιμιότητας) στη νομική επιστήμη προσεγγίζει αρκετά την έννοια της «καλής πίστης» ή της αρχής *pacta sunt servanda*, απαντά δε κυρίως στο δίκαιο των συμβάσεων, ιδίως δε στο στάδιο της εκτέλεσής τους (άρθρ. 1134 § 3 Code civil). Θεωρείται δε ότι είναι η δίοδος για την εισαγωγή του ηθικού κανόνα στο θετικό δίκαιο. Προς έρευνα επίσης και η σχέση της προς την *légalité*. Γράφουν οι: DANIEL MAINGUY, *Loyauté et droit des contrats de droit privé*, FR. LOMBARD, *Loyauté et contrat administratif*, ST. CASTELAIN, *Loyauté et procédure*, D. MOURALIS, *Loyauté et arbitrage*, F. OSMAN, *La loyauté dans la Lex mercatoria et les Principes Unidroit*, R. BOUNIOL, *Loyauté et concurrence*, JEAN-L. RESPAUD, *Loyauté et contrats de distribution*, BERN. BOSSU, *Loyauté et contrat de travail*, FR. PETIT, *La loyauté dans le dialogue social*.

SANDRINE RUI, *La démocratie en débat. Les citoyens face à l'action publique, 264 σελ., Armand Colin, Paris 2004*.

Σταδιακά γίνεται συνείδηση στον κάθε πολίτη ότι για κάθε λαμβανόμενη πολιτική απόφαση που τον αφορά, αυτόν ή κυρίως την κοινότητα στην οποία είναι ενταγμένος, θα πρέπει να προηγείται κάποιος δημόσιος διάλογος, μία διαβούλευση ή παροχή συμβουλής από αρμόδιο φορέα. Και τα παραπάνω συνοψίζονται στην έννοια της συμμετοχικής δημοκρατίας, στην οποία αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ο παρουσιαζόμενος Τόμος. Τα κεφάλαια: I. Renouveler la démocratie, II. Les langages de la démocratie, III. Le débat public sous contraintes, IV. La mise à l'épreuve de la citoyenneté, V. Faire confiance à la démocratie. Σε παράρτημα καταγράφονται τα σπουδαιότερα κανονιστικά γαλλικά κείμενα που θεσμοθετούν εκδηλώσεις της συμμετοχικής δημοκρατίας.

VÉRONIQUE CHAMPEIL-DESPLATS, *Méthodologies du droit et des sciences du droit, 440 p., in Collection "Méthodes du Droit"*, éd. Dalloz, Paris 2016.

En matière de méthodologie, les juristes ont le plus souvent eu pour réflexe de se réapproprier des modèles provenant d'autres champs de savoir. Cette attitude présente plusieurs difficultés. Elles reposent tout d'abord sur une part de fiction. Les juristes ne sont ni des mathématiciens, ni des physiciens, ni des biologistes, ni des historiens, ni encore des sociologues. Tout au mieux font-ils comme s'ils l'étaient. Par ailleurs, bien que les réappropriations méthodologiques opérées visent fréquemment à ériger le savoir juridique au rang de science, cette prétention n'est pas exempte d'ambiguïtés, ni de malentendus. Cela tient essentiellement au fait que, dans le domaine juridique, il existe deux

niveaux de langage, à savoir le langage du droit lui-même et le langage du savant qui l'appréhende. Du point de vue d'une méthodologie analytique, ces deux niveaux devraient être rigoureusement distingués. Toutefois leur confusion est régulièrement entretenue. Pour certains, en effet, les juristes feraient d'autant plus preuve de science qu'ils se révéleraient capables de reproduire, parfois en vue de les prédire, les méthodes, les raisonnements et les solutions retenus par les autorités normatives qu'ils observent. Pour d'autres également, le métier de juriste est avant tout celui d'un bon connaisseur de la technique du droit positif. Cette proximité gardée à l'égard de l'objet analysé est mal comprise par les autres sciences humaines et sociales qui situent les efforts de distanciation et d'objectivation au rang des premiers réquisits méthodologiques du savoir scientifique.

Dès lors, les réflexions méthodologiques dépassent les enjeux internes au champ juridique. Elles sont cruciales pour qui veut garder des clés de compréhension des déplacements épistémologiques dont sont porteuses l'évolution des techniques de connaissance et l'émergence de nouveaux objets d'étude (environnement, bioéthique, nouvelles technologies, globalisation, déplacement des rapports entre l'individuel et le collectif. .) et qui défient les découpages disciplinaires hérités du siècle dernier.

Véronique Champeil-Desplats est professeure de droit public à l'Université de Paris Ouest-Nanterre la Défense. Elle est membre de l'équipe CREDOF du Centre de théorie et d'analyse du droit (UMR 7014).

Parmi les thématiques: Le temps des omniscients, Les formalismes de la dogmatique conçue comme science, Les formalismes des théories du droit, Les critiques des formalismes juridiques, Les dépassements des formalismes juridiques, Formes et fonctions prescriptives des discours juridiques, Formes et fonctions descriptives des métadiscours juridiques, Saisir les données et les savoirs, De la logique à la rhétorique, L'interprétation, ses méthodes, ses justifications etc.

PASCALE DEUMIER/JEAN-MARC SOREL (sous la dir. de), *Regards croisés sur la "soft law" en droit interne, européen et international*, 492 σελ., LGDJ/Lextenso éditions, Paris 2018.

Η διαρκώς διευρυνόμενη παγκοσμιοποίηση πολλαπλασιάζει και τους κανόνες που χαρακτηρίζονται ως "soft law", ενώ τέτοιοι ανευρίσκονται ακόμη και στο ευρωπαϊκό και το εσωτερικό δίκαιο, με ωρισμένες σκέψεις να αποτυπώνονται και στη νομολογία του Συμβ. Επικρατείας. Με τις δημοσιευόμενες εδώ μελέτες ανατέμνεται το όλον ζήτημα, από τα πλέον επίκαιρα στη νομική πράξη και θεωρία. Γράφουν οι: JEAN-MARC SOREL, *L'indifférence de la doctrine interne à la discipline internationale et réciproquement:*

Orgueil et préjugés?, PASCALE DEUMIER, *L'intérêt de l'utilisation de la discipline internationaliste par la doctrine interniste et réciproquement: Raisons et sentiments*, D. DEROUSSIN, *Soft law. Éléments historiques*, JACQUES CHEVALLIER, *La "soft law". Le point de vue d'un interniste publiciste*, HERVÉ ASCENSIO, *La "soft law", nouvel objet ou nouvel intérêt? Le point de vue d'un internationaliste*, ISABELLE HACHEZ, *La double signification du soft law en droit international. Limites et plus-value du point de vue de l'ordre juridique belge*, FR. BRUNET, *Le développement du soft law en droit interne*, FR. MARTUCCI, *La soft law dans la structure constitutionnelle de l'Union*, ALAIN PELLET, *Les raisons du développement du soft law en droit international*, MARYLINE GRANGE, *La (re)lecture de l'étude du Conseil d'État consacrée au droit souple*, PIERRE BRUNET, *Soft Law or Law in progress?*, AURORE LAGET-ANNAMAYER, *Regard d'une interniste sur la soft law au sein des «agences européennes» en matière de régulation économique*, R. RAFFRAY, *Le droit souple comme substitut de la norme étatique. L'exemple des multinationales*, EMM. MAZUYER, *Les mécanismes de suivi de la responsabilité sociale des entreprises à la lumière de la doctrine internationaliste*, MIHAELA AILINCAI, *Transposition d'une grille d'analyse des procédures de suivi internationales aux autorités de régulation internes. L'exemple des droits fondamentaux*, G. LE FLOCH, *L'évolution de la "soft law" vers la "hard law" est-elle comparable en droit interne et international?*, R. MEHDI, *La soft law devant les juges européens* κ.λπ.

LAURENCE GATTI, *La contractualisation, mode nouveau de protection de la personne*, 426 σελ., στη σειρά "Droit et Sciences Sociales. Université de Poitiers", n° 75, LGDJ/Lextenso-éditions/ - Presses universitaires juridiques Université de Poitiers, 2016.

Η διδακτορική αυτή διατριβή με τίτλο «*Η σύναψη συμβάσεων, νέο μέσο προστασίας του ατόμου*», τιμήθηκε με το πρώτο βραβείο διδακτ. διατριβών του Δικηγορικού Συλλόγου του Poitiers για το έτος 2015. Πραγματεύεται τη σύμβαση παροχής συμβουλών, η οποία εμφανίζεται ως μία καινοτόμος μορφή προστασίας των συμφερόντων του ατόμου. Η σύμβαση αυτή μπορεί αρχικά να αναλυθεί με σημείο αναφοράς άλλες συγγενείς συμβάσεις. Ωστόσο, η μοναδικότητά της αλλά και οι προκλήσεις που θέτει επιβάλλει τον ορισμό ενός ειδικού νομικού πλαισίου. Ειδικότερα, η συγκεκριμένη σύμβαση φαίνεται σε ένα πρώτο επίπεδο να μεταχειρίζεται το δίκαιο των συμβάσεων ως εργαλείο προκειμένου να υπογραμμίσει την αδυναμία των ευάλωτων ατόμων, καθιστώντας όμως με αυτόν τον τρόπο πιο εύθραυστη την προστασία τους. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται για τη συνομολόγηση μίας μελλοντικής προστασίας μεταξύ δύο ιδιωτών, χωρίς όμως αυτή η συμφωνία να υπόκειται σε οποιαδήποτε εγγύηση εκ μέρους του Κράτους

Πρόνοιας. Ενώ εκ πρώτης όψεως το νέο αυτό είδος σύμβασης παρέχει στο μελλοντικά ευάλωτο άτομο ένα αίσθημα ασφάλειας και ελευθερίας, στην πραγματικότητα υποκρύπτει κινδύνους για αυτό το ίδιο το άτομο, αφού ξεπερνάει τα όρια ενός παραδοσιακού συμβολαίου χωρίς όμως να παρέχει και τις εγγυήσεις ενός τέτοιου. Μέσα από το πρίσμα του καινοτόμου αυτού είδους σύμβασης, η συγγραφέας εξετάζει τα χαρακτηριστικά, τα όρια και το νομικό καθεστώς των συμβάσεων γενικότερα, όπως αυτά δοκιμάζονται από τις σύγχρονες απαιτήσεις.

Χαρά Κανκά

REVUE DU DROIT PUBLIC (RDP), N° 4/Juillet-Août 2017, σελ. 829-1136, Lextenso, Paris.

Εκ των δημοσιευμένων άρθρων: ANNE-CHARLÈNE BEZZINA, *Pour un droit du contentieux public*, XAVIER BIOY, *Territoires et identité de la personne*, MARIE-AIMÉE LATOURNERIE, *Les collectivités territoriales de la République dans la Constitution*, JEAN-CHARLES ROTOUILLIÉ, *À la recherche de l'exception de recours parallèle*, PAULINE GIRAUD, *La délimitation de l'objet de la QPC par le Conseil constitutionnel*, MARC SZTULMAN, *L'amendement: un acte de Parlement*, LOUIS-MARIE LE ROUZIC, *Le dumping social et la crise de confiance dans l'Union européenne*, V. LOBIER, *La liberté d'expression artistique dans le domaine de la musique. Le juge face aux paroles de chansons en droit comparé* κ.λπ.

REVUE DU DROIT PUBLIC, N° 5/Sept.-Oct. 2017, σελ. 1137-1478.

Προηγείται ειδικό dossier, “in memoriam René Chapus” και ακολουθούν κείμενα των: THÉO DUCHARME, *La responsabilité de l'État du fait des lois contraires à la Constitution: le tribunal administratif de Paris franchit le pas*, IOANNA PAPADAMAKI, *L'obligation de motivation en droit administratif français sous l'influence du droit de l'Union européenne*, PIERRE CHAVY, *L'encadrement des initiatives parlementaires en matière financière en France et au Royaume-Uni*, FLEUR DARGENT, *Les échecs du mimétisme constitutionnel en Afrique noire francophone*, MAX. LANNA, *Les objets connectés: entre remise en question de la notion de vie privée et évolution du droit des traitements des données personnelles* κ.λπ.

REVUE DU DROIT PUBLIC, N° 6/Nov.-Déc. 2017, σελ. 1481-1732.

Προηγείται ειδικό dossier: Droit administratif et élections. Από τις θεματικές: Droit administratif et régime juridique des opérations électorales, Le contrôle administratif des élections, Le contentieux administratif des élections, Le droit électoral entre droit constitutionnel et droit administratif, Le droit électoral, un droit autonome?. Επίσης, GUNTHER

TEUBNER, *La question constitutionnelle au-delà de l'État-nation: pour une approche sociologique du phénomène constitutionnel*, L. COUTRON, *Justiciabilité des actes de la PESC: où la Cour s'arrêtera-t-elle?*, ST. FLIZOT, *L'ordre public financier* κ.λπ.

REVUE DU DROIT PUBLIC (RDP), n° 1/janv.-févr. 2018, σελ. 1-324, Dossier: *Ne bis in idem*, εκδ. Lextenso, Paris.

Επιλέγουμε εκ των κειμένων: LAURENT COUTRON/FR. LECOMTE, *Le principe ne bis in idem dans la jurisprudence de la Cour de justice de l'Union européenne: de la diversité dans l'unité?*, DOM. ROUSSEAU, *La construction par le Conseil constitutionnel du principe de l'alternative des poursuites et sanctions*, VAL. MALABAT, *Ne bis in idem et le juge pénal*, HÉL. PAULIAT, *La règle ne bis in idem et le juge administratif*, MARTIN COLLET, *Le cumul des sanctions pénale et fiscale*. Επίσης, V. CADOR/GR. PUPPINCK, *De la conventionnalité du régime français des congrégations*, G. LEBRUN, *La jonction des requêtes en droit adm.*, M. MORALES, *L'office du juge du référé-liberté à l'épreuve du principe d'impartialité*, PAULINE ESTANGUET, *Peut-on rejuger une norme déclarée inconstitutionnelle?*, VAN. BARBÉ, *Le Parlement britannique et la ratification des traités*, FR. LAFAILLE, *Chronique constitutionnelle italienne* κ.λπ.

REVUE DU DROIT PUBLIC, n° 2/mars-avril 2018, σελ. 325-618, Lextenso.

Dossier: Le politique: entre droit et éthique. Γράφουν οι: EMM. PICAVET, *L'institutionnalisation de l'éthique: leçons et défis*, PH. BLACHÈR, *Moraliser la politique par la loi? Observations sur les lois «confiance dans la vie politique»*, MARC VERDUSSEN, *Éthique et politique: la Belgique à la croisée des chemins*, JULIEN JEANNENEY, *La dignité présidentielle devant le tribunal correctionnel: le procès de Jacques Chirac*, OL. CAYLA, *Remarques informelles sur l'affaire DSK*. Επίσης, B. FAURE, *Le schéma en droit administratif*, M. LAVAINE, *La continuité territoriale en droit public français*, TH. LARROUTUROU, *Le Protocole n° 16 à la CEDH, nouveau terrain de rencontre des contrôles de constitutionnalité et de conventionnalité*, AUGUSTIN BERTHOUT, *Retour sur la décision de non-interdiction du NPD du 17 janvier 2017 du Tribunal constitutionnel fédéral allemand*, JULES DAVID, *Le Tribunal constitutionnel et l'avenir de la Catalogne au sein de l'État autonome espagnol* κ.λπ.

FABIEN BOTTINI (sous la dir. de), *Néolibéralisme et droit public*, 436 σελ., "Mare et Martin", Paris 2017.

Σπουδαίος Τόμος όπου αντιμετωπίζονται τα ποικίλα ζητήματα που γεννώνται, από τη δεκαετία του '80 κυρίως, με την εφαρμογή των αρχών νεοφιλελευθερισμού στα κράτη

της Δύσης, ιδίως δε την επίδραση που είχαν οι αρχές αυτές στους κανόνες δημοσίου δικαίου. Επιλέγουμε εκ του πλήθους των μελετών: F. BOTTINI, *Le néolibéralisme et l'«utilitarisation» du droit public*, M. HEERS, *Le néolibéralisme et les Lumières*, M. CARON, *La genèse du néolibéralisme et de son influence sur le droit public français*, J. BOUVERESSE, *Le néo-libéralisme instrument du pouvoir oligarchique contre la démocratie: le cas de la France*, P. ALBERTINI, *L'intérêt général à l'épreuve du libéralisme économique*, F. BOTTINI, *La «conception française de la séparation des pouvoirs» à l'épreuve de la rationalité économique*, JEAN-PH. DEROSIER, *Néolibéralisme et droit public*, AGNÈS CANAYER, *La crise du légicentrisme*, B. JEAN-ANTOINE, *L'impact du néolibéralisme sur le droit budgétaire*, PH. LAGRANGE, *Le néolibéralisme: un danger pour la souveraineté des États*, JEAN DHOMMEAUX, *Les engagements internationaux de la France dans le domaine social et leurs contrôles*, OL. RAYMUNDIE, *L'influence du néolibéralisme anglo-saxon sur le droit public français*, FR. ADVIELLE, *L'État est-il infailible?*, CATH. PUIGELIER, *Santé et néolibéralisme*, D. DE BELLESCIZE, *Néolibéralisme et médias*, PH. GAST, *Le néolibéralisme et la laïcité*, JEAN-M. LARRALDE, *La déconstruction-reconstruction du droit administratif par le néolibéralisme*, J. CAILLOSSE, *Le néolibéralisme, la réforme administrative et son droit* κ.λπ.

MAXENCE CHAMBON, *Le conflit de lois dans l'espace et le droit administratif*, 670 σελ., με Πρόλογο του καθηγητή (Panthéon-Assas-Paris II) Benoît Plessix, στη σειρά "Bibliothèque des Thèses", εκδ. Mare et Martin, Paris 2015.

Εντυπωσιακή και τελείως πρωτότυπη διδακτ. διατριβή που διερευνά το εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις όπου συνυπάρχουν πλείονες έννομες τάξεις που φαίνεται ότι ρυθμίζουν μία διαφορά η οποία πρέπει να επιλυθεί με επίκληση κανόνων διοικητικού δικαίου, όπου όμως για την ίδια διαφορά ανακύπτει και ανάγκη εφαρμογής κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, εντεύθεν και η σύγκρουση μεταξύ πλειόνων κανόνων και το ερώτημα ποιός θα είναι ο εφαρμοστέος. Χειρισμός δε τέτοιων ζητημάτων έχει ήδη γίνει από τη νομολογία του Conseil d'État. Είναι η προσπάθεια του δημοσιολόγου να εμπλακεί υποχρεωτικώς με ύλη του ιδιωτικού δικαίου. Επιλέγουμε εκ των θεματικών: L'extraterritorialité de l'activité administrative, La délimitation de l'activité administrative extraterritoriale, Le développement d'une conception privatiste du phénomène conflictuel, L'incompatibilité du conflit de lois et du droit public, La pénétration du phénomène conflictuel en droit administratif, L'anticipation du conflit de lois devant le juge étranger, L'émergence d'un conflit de souverainetés en droit administratif κ.λπ.

ANTOINE CHOPPLET, *Adhémar Esmein et le droit constitutionnel de la liberté*, 750 σελ., στη σειρά “Bibliothèque des Thèses”, εκδ. Mare et Martin, Paris 2016.

Ο *Adhémar Esmein* (1848-1913) υπήρξεν από τους πιο διάσημους νομικούς και πανεπιστημιακούς με εξειδίκευση, τελικά, το συνταγματικό δίκαιο. Για όσους έκαναν μεταπτυχιακές σπουδές στο Παρίσι τη δεκαετία του '60 η συστηματική ενασχόληση με το δημόσιο δίκαιο έπρεπε να ξεκινήσει από τη μελέτη των “*Éléments de droit constitutionnel*” των *Esmein/Nézard*, 8^η έκδ. 1927-1928 σε δύο τόμους, ήμουν δε τυχερός που το είχα βρει σε παλαιοπωλείο. Στην εποχή του ήταν η καλύτερη απεικόνιση της τρίτης γαλλικής Δημοκρατίας (1875-1940), χαρακτηρίζεται δε ως ένα από τα «monuments» του γαλλικού συνταγματικού δικαίου. Τα κείμενά του δείχνουν ότι η σκέψη του στηρίζεται στη φιλελεύθερη ιδεολογία, εντεύθεν και η προτίμησή του για τον «*républicanisme*». Όπως δε τονίζει και ο συγγρ. της εξαιρετικής αυτής διδακτορικής διατριβής, η νομική σκέψη του *Esmein* ήταν επικεντρωμένη στην προστασία της ελευθερίας του ατόμου, έννοια που διατρέχει το σύγγραμμά του. Δύναται, εντεύθεν, να λεχθεί ότι το συνταγματικό δίκαιο είναι το «δίκαιο της ελευθερίας» που ισχύει στις δυτικές φιλελεύθερες δημοκρατίες. Επιλέγουμε εκ των κεφαλαίων: *L'influence des écrits de Montesquieu*, *L'apport des philosophes des Lumières*, *Les institutions judiciaires de l'Angleterre*, *Les institutions politiques de la Constitution anglaise*, *La conciliation entre les institutions représentatives et le principe de souveraineté nationale*, *La «nation», pivot de l'organisation du gouvernement représentatif*, *Le libéralisme incontestable de la législation de la IIIe République*, *Le refus d'une consécration constitutionnelle des droits individuels κ.λπ.*

JULIEN MARQUIS, *La qualité pour agir devant la Cour européenne des droits de l'homme*, 464 σελ., *Schulthess, Genève 2017*.

Η ενεργητική νομιμοποίηση συνιστά μία από τις προϋποθέσεις παραδεκτής ατομικής προσφυγής ενώπιον του Ευρωπ. Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 34 ΕΣΔΑ). Διακρίνεται σε δύο σκέλη, την ιδιότητα του προσφεύγοντος και την ιδιότητα του θύματος. Η σχετική νομολογία είναι πλούσια. Προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας, ρόλος των οργανισμών προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ΜΜΕ και ελευθερία έκφρασης στο διαδίκτυο, προστασία κατά των διακρίσεων, μέτρα μαζικής παρακολούθησης και τρομοκρατία, αποτελούν μερικές από τις θεματικές που απασχόλησαν πρόσφατα το Δικαστήριο, το οποίο κλήθηκε να κρίνει, εκτός των άλλων, και για το ζήτημα της ενεργητικής νομιμοποίησης του προσφεύγοντος. Το ανά χείρας έργο επιδιώκει να υπερβεί την περιγραφική και περιπτώσιολογική προσέγγιση της σχετικής νομολογίας και προσφέρει μια συστηματική παρουσίαση νομολογιακών περιπτώσεων και μία

κριτική ανάλυση των λύσεων που έχουν υιοθετηθεί από το Δικαστήριο. Ο συγгр. ενδιαφέρεται ειδικότερα για την έννοια του «θύματος» και διατυπώνει συγκεκριμένες προτάσεις, στοχεύοντας στην ενίσχυση της συνοχής και προβλεψιμότητας της νομολογίας. Υποστηρίζει ότι το Δικαστήριο θα πρέπει να βασίζεται στην αρχή της επικουρικότητας για να αναγνωρίσει στα κράτη μέλη μεγαλύτερη ευθύνη και να δώσει προτεραιότητα σε μια ερμηνεία της έννοιας του «θύματος», καλώντας, αφενός, τα κράτη να εξασφαλίσουν αποτελεσματική δικαστική προστασία, και, αφετέρου, τους προσφεύγοντες να ζητήσουν έννομη προστασία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Στο πρώτο μέρος της διατριβής, ο συγгр. ανατρέχει στις πηγές και στην γένεση του δικαιώματος ατομικής προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Στο δεύτερο μέρος γίνεται μία γλαφυρή αναδρομή στη λειτουργία του συστήματος προστασίας της ΕΣΔΑ, στην ανάλυση της οποίας κεντρική θέση καταλαμβάνει σίγουρα η ιδιότητα του προσφεύγοντος. Στα επόμενα μέρη αναλύεται η ίδια η έννοια του θύματος, της οποίας οι διαφορετικές μορφές μπορεί να είναι τόσο πολλές που καθιστούν δύσκολη την προσπέλασή της. Όπως στο εσωτερικό δίκαιο το έννομο συμφέρον, η οριοθέτηση της έννοιας του «θύματος» ποικίλλουν ανάλογα με τα διαφορετικά δικαιώματα των οποίων γίνεται επίκληση και τους τομείς που εμπλέκονται. Εξάλλου, η στοιχειοθέτηση ή μη της έννοιας του «θύματος» είναι κάτι που κρίνεται σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δεδομένου ότι εξαρτάται από ενδεχόμενη αλλαγή στην συμπεριφορά του κράτους μέρους, το οποίο μπορεί να άρει τυχόν παραβίαση της Σύμβασης, αλλά και από τον ίδιο τον έλεγχο που ασκεί το Δικαστήριο. Αναλύονται ειδικότερα παραδείγματα από τη νομολογία άμεσων, έμμεσων και ενδεχόμενων θυμάτων, όπως οι έννοιες αυτές έχουν αναλυθεί από το ΕΔΔΑ.

Σοφία Μητσιοπούλου
AN Paris I Panthéon – Sorbonne
Πρωτοδίκης ΔΔ

FRÉDÉRIC BERNARD/ELEANOR MCGREGOR/DIANE VALLÉE-GRISEL (éd. par), *Études en l'honneur de Tristan Zimmermann*, 292 σελ., εκδ. Schulthess - Éditions Romandes, Genève, 2017.

Ο τιμώμενος, αποβίσας (2012) σε μικρή ηλικία, μόλις 32 ετών, ήταν νομικός που είχε αρχίσει να ασχολείται με τα δικαιώματα του ανθρώπου με άριστες προοπτικές στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Οι φίλοι του αφιέρωσαν τον παρόντα τόμο με ενδιαφέροντα κείμενα, εκ των οποίων επιλέγουμε: JOËLLE BECKER/PH. FISCHER, *Liberté d'expression vs. liberté religieuse*, FR. BERNARD, *Liberté religieuse et multiculturalisme*, A. BOLKENSTEYN, *La reconnaissance des communautés religieuses en droit vaudois*, GR. CHATTON, *Les*

droits sociaux fondamentaux vus à travers le prisme de la liberté religieuses: questions choisies, AL. FLÜCKIGER, *L'obligation de transparence des Églises et autres communautés religieuses*, OL. GAILLARD, *Les droits des successions musulmans et leur application par de juge suisse*, M. GARDIOL, *Liberté du culte, de religion et de conscience dans les prisons et les hôpitaux genevois?*, LUC GONIN, *Constitution, préambule et religion: une «trinité sui generis». Approche comparée en Occident*, MAYA HERTIG RANDALL, *Aux antipodes du juge Scalia: L'arrêt «St. Margrethen» du 11 décembre 2015 sur l'interdiction du port du voile par une élève dans une perspective comparative*, FRANCESCA MAGISTRO, *La liberté religieuse et le droit à un environnement sain*, FANNY MATTHEY, *La notion du «nouveau dur»: une rencontre entre liberté de religion et droit des réfugiés* κ.λπ.

GIULIA NERI-CASTRACANE, *Les règles de gouvernance d'entreprise comme moyen de promotion de la responsabilité sociale de l'entreprise. Réflexions sur le droit suisse dans une perspective internationale*, 522 σελ., Schulthess, Genève, 2016.

Σημαντικός Τόμος όπου διεξοδικά εκτίθεται όλο το νομικό πλέγμα κανόνων και πρακτικών “soft law” που διέπουν τη λειτουργία εταιρειών στο πλαίσιο της επιχειρηματικής ελευθερίας, με έμφαση στις έννοιες της «εταιρικής διακυβέρνησης» και της «εταιρικής κοινωνικής ευθύνης». Επιλέγουμε εκ των θεματικών: RSE (Responsabilité Sociale de l'Entreprise) et gouvernance d'entreprise: notions et enjeux, Évolution terminologique et sémantique, Facteurs moteurs de la RSE, Hard law de la gouvernance d'entreprise et RSE, Rémunération des dirigeants, Composition et organisation du conseil d'administration, Devoir de diligence des dirigeants, Soft law de la gouvernance d'entreprise et RSE κ.λπ.

JEAN-PH. DUNAND/KARINE LEMPEN/PASCAL MAHON (éds/Hrsg.), *L'égalité entre femmes et hommes dans les relations de travail – 1996-2016: 20 ans d'application de la Loi fédérale sur l'égalité entre femmes et hommes du 24 mars 1995/Die Gleichstellung von Frau und Mann in der Arbeitswelt – 1996-2016: 20 Jahre Gleichstellungsgesetz*, 316 σελ., στη σειρά “Centre d'étude des relations de travail”, Vol. 7, εκδ. Schulthess – Éd. Romandes, Genève-Bâle, 2016.

Ο ελβετικός νόμος για την ισότητα ανδρών και γυναικών ισχύει από την 1^η Ιουλίου 1996. Εκρίθη αναγκαίο, είκοσι χρόνια αργότερα, να γίνει ιδιαίτερη επιστημονική προσέγγιση του κειμένου, κυρίως με αναφορές στη μέχρι τούδε διαπλασθείσα νομολογία των ελβετικών δικαστηρίων, σχετικά με την απασχόληση στην εργασία. Επιλέγουμε εκ του πλήθους των δημοσιευομένων μελετών: P. MAHON/FED. STEFFANINI, *Les fondements de la loi sur l'égalité entre femmes et hommes*, JEAN-PH. DUNAND, *L'interdiction de la*

discrimination à l'embauche dans la loi fédérale sur l'égalité (LEg), STÉPH. PERRENOUD, *La protection contre les discriminations fondées sur la maternité*, SUSY STAUBER-MOSER/ANER VOLODER, *Gleichstellungsgesetz wird es noch lange brauchen*, ROS. WEIBEL, *Frauendiskriminierung? Eine Beleidigung*, KARINE LEMPEN, *La discrimination salariale au regard de la jurisprudence récente (2011-2015)*, TH. GEISER, *Die "objektiven" Rechtfertigungsgründe für eine Lohndiskriminierung und ihr Beweis*, CHR. BRUCHEZ, *Réflexions sur l'action judiciaire individuelle pour discrimination salariale*, YVES FLÜCKIGER, *Expertise en matière de discrimination salariale: le point de vue économique*, CLAUDIO MARTI WHITEBREAD, *Égalité salariale entre femmes et hommes: état des lieux*, OL. SCHRÖTER/CLAUDIO MARTI WHITEBREAD, *Lohngleichheitskontrollen im Beschaffungswesen des Bundes*, CHR. SATTIVA SPRING, *Égalité des sexes et mesures positives: la voie difficile de l'égalité effective*, R. DELLEY, *Le topsharing: un moyen pour briser le plafond de verre?* κ.λπ.

DOMINIQUE ROUSSEAU, *Radicaliser la démocratie. Propositions pour une refondation, postface inédite*, 240 σελ., στη σειρά "Points-Essais", Éditions du Seuil", 2015 και 2017 για την παρούσα έκδοση.

Ως γνωστόν, ο έγκριτος δημοσιολόγος D. Rousseau διδάσκει συνταγματικό δίκαιο στο Πανεπιστήμιο Paris I, Panthéon-Sorbonne. Με το προκειμένο τόμο ο συγγρ. επανέρχεται στην έννοια της «démocratie continue» την οποία είχε αναπτύξει σε προγενέστερο τόμο που είχε εκδοθεί με την επιμέλειά του: «La démocratie continue», εκδ. Bruylant/LGDJ, Bruxelles-Paris 1995, βλ. παρουσίαση της θεωρίας αυτής in ΠΑΡΑΡΑΣ, *Res Publica I, Το Κράτος Δικαίου*, 2014, σελ. 601 επ. Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι η έννοια της παραδοσιακής δημοκρατίας έχει εγκλωβιστεί στο αντιπροσωπευτικό σύστημα και είναι η αγορά που επιβάλλει τους νόμους της. Προτείνει λοιπόν μορφή «συμμετοχικής δημοκρατίας» που την εντάσσει στην ως άνω «θεωρία της διαρκούς δημοκρατίας». Εκ των θεματικών: La fin du gouvernement représentatif, La construction constitutionnelle continue du peuple, Les droits de l'homme, code politique de la démocratie continue, La création d'une Assemblée sociale délibérative, Pour une refondation radicale de la justice, Supprimer le Conseil d'État, Transformer le Conseil constitutionnel, Contre les populismes, la démocratie continue κ.λπ.

PAOLO GROSSI, *L'Europe du droit*, 294 σελ., στα πλαίσια της Collection "Faire l'Europe", Seuil, Paris 2011.

Περιγράφεται η μακρά ιστορία του ευρωπαϊκού δικαίου, ξεκινώντας από τον μεσαίωνα μέχρι και την μεταμοντέρνα εποχή. Επιλέγουμε εκ των θεματικών: Une société

sans État. L'inachèvement du pouvoir politique médiéval, Le primat de la coutume parmi les sources du droit, Maturité médiévale: un laboratoire sapientiel, La systématisation du droit canon, Les fondations de la modernité juridique (= aux origines de l'État moderne, le prince et le droit, réforme religieuse et ordre juridique, les Lumières et le droit. L'âge de l'absolutisme juridique, l'âge du constitutionnalisme κ.λπ.), La confrontation des anciens et des nouveaux modèles κ.λπ.

CÉCILE LABORDE, *Français, encore un effort pour être républicains !*, 156 σελ., *Seuil, Paris 2010*.

Τα μέρη: I. Liberté, autonomie, éducation, II. Égalité, neutralité, impartialité, III. Fraternité, solidarité, identité.

HERVÉ KEMPF, *Pour sauver la planète, sortez du capitalisme*, 156 σελ., *στη σειρά "L'histoire immédiate", Seuil, Paris 2009*.

Ο συγγραφέας είναι δημοσιογράφος στη "Monde", γνωστός ήδη από το προηγούμενο βιβλίο του "Comment les riches détruisent la planète" που έχει μεταφραστεί και στα ελληνικά. Με την παρουσιαζόμενη μελέτη του υποστηρίζει ότι ο καπιταλισμός, ύστερα από διακόσια χρόνια ηγεμονίας, έχει μεταλλαχθεί σε καταστροφικό παράγοντα, δημιουργώντας οικονομικές και οικολογικές κρίσεις. Κατ' αυτόν η κοινωνία πρέπει να ανασυνταχθεί ώστε η οικονομία να είναι εργαλείο και όχι αυτοσκοπός, να προηγείται δε η συνεργασία έναντι του άγριου ανταγωνισμού, με κοινή συνισταμένη το κοινό καλό (le bien commun) και την αλληλεγγύη.

VINCENT DUCLERT, *La France, une identité démocratique. Les textes fondateurs*, 460 σελ., *Seuil, Paris 2008*.

Προηγείται εκτενέστατη Εισαγωγή του συγγρ., όπου και η διάκριση που υποστηρίζει μεταξύ "identité démocratique française" και "identité nationale" του Sarkozy που την μάχεται. Στη συνέχεια παρατίθεται πλούσιο ανθολόγιο από κείμενα κλασικών και νεώτερων συγγραφέων που έχουν ασχοληθεί με το αντικείμενο, τα οποία ομαδοποιούνται σε γενικές γραμμές ως εξής: Une fidélité historique, Le principe de démocratie, Le devoir de Constitution, La force du droit, La mort des démocraties, La liberté du citoyen, Le fondement de la justice, La défense de la démocratie, L'affirmation des droits et des libertés en France, La République française à la recherche de la démocratie, Au nom des droits de l'homme et du citoyen κ.λπ.

JULIE ALLARD/ANTOINE GARAPON, *Les juges dans la mondialisation. La nouvelle révolution du droit*, 96 σελ., στη σειρά “*La République des idées*”, Seuil, Paris 2005.

Υπογραμμίζεται η σχετικά πρόσφατη διεθνοποίηση κλάδων του δικαίου με αλληλεπιδράσεις μεταξύ κρατικών εννόμων τάξεων που ανήκουν ακόμη και σε διαφορετικές ηπείρους. Το δίκαιο κατέστη προϊόν εξαγωγίμο! Τούτο δε είναι έργο, υποστηρίζουν οι συγγραφείς, όχι κάποιου παγκόσμιου νομοθέτη, αλλά του εθνικού δικαστή που ανταλλάσσει απόψεις με συναδέλφους του άλλων χωρών και επηρεάζεται από άλλες έννομες τάξεις, όπως συνέβη με τον γάμο ομοφυλοφίλων, την ευθανασία, τη διεθνή διαιτησία κ.λπ. Τα κεφάλαια: Le forum mondial des juges, Lutttes d’influence, Les transformations de la raison judiciaire, Le défi politique.

ROGER-POL DROIT, *L’Occident expliqué à tout le monde*, 104 σελ., Seuil, Paris 2008.

Έξοχο τομίδιο του γνωστού γάλλου στοχαστή R.-P. Droit που καταγίνεται στο να μας επισημάνει τι εννοούμε όταν μιλάμε για τη “Δύση”, λέξη που ανευρίσκουμε συνέχεια στις εφημερίδες και τα βιβλία ιστορίας κυρίως. Είναι περιοχή της Γης; Μόνο η Ευρώπη; Καλύπτει και την Αμερική; Αναφέρεται μόνον στις πλούσιες Χώρες; Ο συγгр. προσπαθεί να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά.

EDWARD W. SAID, *L’Orientalisme. L’Orient créé par l’Occident*, 430 σελ., Seuil, Paris 1980, 2005.

Τα μέρη: 1. Le domaine de l’orientalisme, 2. L’orientalisme structuré et restructuré, 3. L’orientalisme aujourd’hui.

SAMI NAÏR, *L’immigration est une chance. Entre la peur et la raison*, 219 σελ., Seuil, Paris 2007.

Εκ των κεφαλαίων: Un défi humain, Mouvements de population, Allemagne-France: un accueil froid, Les camps pour étrangers, La fin des réfugiés?, Politique de citoyenneté, Organiser la mobilité κ.λπ.

SYLVIE POIGNONEC/MARIE-PIERRE SAMITIER, *Faut-il être beau pour réussir? Chirurgie esthétique et image de soi*, 164 σελ., éditions La Boîte à Pandore, Paris 2016.

Ακροβατώντας μεταξύ αισθητικής χειρουργικής, ψυχιατρικής θεωρίας και τέχνης, η πλαστικός χειρουργός Sylvie Poignonec και η δημοσιογράφος και συγγραφέας Marie-Pierre Samitier αποπειράονται να απαντήσουν σε ένα ερώτημα-ταμπού: είναι απαραίτητο

να είναι κανείς όμορφος για να επιτύχει; Η απάντηση δεν περιορίζεται σε θεωρητικές και φιλοσοφικές αναφορές, αλλά δομείται και από την επίκληση πραγματικών περιστατικών που επιβεβαιώνουν ότι η ομορφιά ανοίγει τις πόρτες της επιτυχίας, γι' αυτό ανθεί η πλαστική χειρουργική!, βλ. σελ. 31 επ. Το βιβλίο παρουσιάζει αληθινές ιστορίες ανθρώπων που κατέφυγαν στη χειρουργική αισθητική προκειμένου να κατακτήσουν το 'είδωλο' με την αρχαιοελληνική έννοια του όρου, ήτοι την ιδανική εικόνα που έχει ο καθένας για τον εαυτό του και, ειδικότερα, για το σαρκικό τμήμα του εαυτού του. Η κοινωνία της εικόνας επιτείνει αυτή τη συνεχή αναζήτηση του τέλειου εαυτού, η οποία ικανοποιείται μέσα από τη ματιά του άλλου. Η αισθητική χειρουργική αποτελεί το κατ' εξοχήν όπλο επίτευξης του στόχου της ομορφιάς, η οποία στη συνέχεια θα οδηγήσει στην αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση, απαραίτητα συστατικά της επιτυχίας. Οι δύο συγγραφείς παρουσιάζουν επίσης το ρίσκο της αισθητικής χειρουργικής, τους διαφορετικούς σκοπούς που καμουφλάρονται πίσω από το πρωταρχικό αίτημα, αυτό της ομορφιάς. Τέλος, παρουσιάζονται τα διαφορετικά πρότυπα ομορφιάς και η αγορά της ομορφιάς, οι χώρες δηλαδή που φημίζονται για την επιδίωξη της κατάκτησης της τέλειας εικόνας. Για τα εκτεθέντα βλ. και σε Π. ΠΑΡΑΡΑ, *Res Publica II*, Δικαιώματα του Ανθρώπου, εκδ. Σάκκ. 2014, σελ. 41 επ.

Χαρά Καυκά

CLAUDE MONIQUET, *Djihad. D'al-Qaida à l'État islamique, combattre et comprendre*, 442 σελ., Éd. La Boîte à Pandore, Paris 2015.

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε από τον *Claude Moniquet*, πρώην δημοσιογράφο και νυν στρατηγικό αναλυτή και σύμβουλο ομάδων σκέψης παγκόσμιου βεληνεκούς αλλά και πολλών Κυβερνήσεων. Μέσα από τις σελίδες του, διαφαίνεται αρχικά η διάσταση της ισλαμικής απειλής, όπως αυτή διαγραφόταν μετά την επίθεση κατά των δίδυμων πύργων την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, αλλά και η εφιαλτική της μεγέθυνση μετά τις τελευταίες εξελίξεις σε ευρωπαϊκό κυρίως, αλλά και σε παγκόσμιο εν τέλει επίπεδο. Δεκαέξι χρόνια μετά από τη σοκαριστική εκείνη επίθεση, το κοινό είναι πλέον συνηθισμένο σε θεάματα αποτροπιαστικά, όπως οι αποκεφαλισμοί σε ζωντανή μετάδοση, οι μαζικές σφαγές που καλύπτονται εκτενώς από τα ΜΜΕ, οι αιχμάλωτοι που καίγονται ζωντανοί ή σταυρώνονται, οι γυναίκες που λιθοβολούνται, οι ομοφυλόφιλοι που πέφτουν δια της βίας από τις στέγες, οι γυναίκες-σκλάβες των οποίων η τιμή γίνεται αντικείμενο συζήτησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Παλαιότερα, ο φόβος του Ισλάμ περιοριζόταν σε μερικές δεκάδες φανατικούς, ενώ σήμερα μιλάμε για χιλιάδες φανατικούς και συχνότατες τρομοκρατικές επιθέσεις σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Το συγκεκριμένο βιβλίο λοιπόν έρχεται αρχικά να αναλύσει το φαινόμενο της ισλαμικής τρομοκρατίας και της επιτυχίας της και στη

συνέχεια να εξηγήσει ποια είναι τα λάθη και οι αδυναμίες της Ευρώπης, ώστε αυτά να καταπολεμηθούν και να προκληθεί έτσι η πτώση του ‘ισλαμοφασισμού’, όπως τον χαρακτηρίζει ο ίδιος ο συγγραφέας.

Χαρά Κανκά

CARSTEN BÄCKER, *Gerechtigkeit im Rechtsstaat. Das Bundesverfassungsgericht an der Grenze des Grundgesetzes*, 344 σελ., στη σειρά “*Jus Publicum*”, Band 249, Mohr Siebeck, Tübingen 2015.

Με την υφηγεσία του αυτή, που εκπονήθηκε υπό την επίβλεψη του καθηγητή *Robert Alexy*, ο *C. Bäcker* καταπιάνεται με το θεμελιώδες ερώτημα της σχέσης του δικαίου, του νόμου με τη δικαιοσύνη και διατυπώνει την άποψη ότι η επίκληση της δικαιοσύνης ως κάτι διακριτό από τις συγκεκριμένες διατάξεις του Θεμελιώδους Νόμου και του τρόπου που αυτές συγκεκριμενοποιούν την ιδέα της δικαιοσύνης ενέχει κινδύνους αναχώρησης από την προστασία και τις εγγυήσεις που παρέχει ο Θεμελιώδης Νόμος. Υπερασπίζεται, δηλαδή, την άποψη ότι δίκαιο είναι ό,τι ετέθη ως τέτοιο, ως εξαναγκαστό δηλαδή μέσο, και όχι υπό την προϋπόθεση ότι θα αντανakλά κάποιες αρχές της δικαιοσύνης. Ο *Bäcker* εξηγεί πώς την περίοδο του εθνικοσοσιαλισμού αξιοποιήθηκε η ιδέα ενός ουσιαστικού κράτους δικαίου, όχι απλώς τυπικού, διαδικαστικού κράτους δικαίου και κατά τούτο ασκεί κριτική στο ότι, μετά τον πόλεμο, ο θετικισμός αντιμετωπίστηκε από τον *Radbruch* ως το κακό εκείνο που, αλλοτριώνοντας το δίκαιο από τις αξίες, επέτρεψε την επέλαση του εθνικοσοσιαλισμού. Ο *Bäcker*, ασκεί κριτική στην τάση του Ομοσπονδ. Συνταγμ. Δικαστηρίου της Γερμανίας να καταφεύγει στη λεγόμενη *Radbruchsche Formel* είτε πρόκειται για μια οριακή περίπτωση, όπως για παράδειγμα η υπόθεση της προστασίας του τείχους του Βερολίνου ακόμη και δια θανάτωσης υπό τους νόμους της Ανατολικής Γερμανίας, είτε πρόκειται για πιο «απλές» περιπτώσεις ερμηνείας των τεθειμένων συνταγματικών διατάξεων. Κατά τον *Bäcker*, το Συνταγμ. Δικαστήριο καταφεύγει σε μια υπερ- και προσυνταγματική, ουσιαστική έννοια του κράτους δικαίου που συνοψίζεται στον όρο δικαιοσύνη και η οποία έτσι γίνεται κριτήριο ερμηνείας του συντάγματος, ενώ ελλοχεύει και ο κίνδυνος παραμερισμού του. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο *Bäcker* δεν θεωρεί πως η αναφορά τόσο στο νόμο όσο και στο δίκαιο στο άρθρο 20 παρ. 3 του Θεμελ. Νόμου οδηγεί απαραίτητα στην ιδέα ενός υπερθετικού και αχρονικού ή ενδεχομένως φυσικού δικαίου. Αντίθετα υποστηρίζει ότι η εν λόγω διάταξη είναι ουδέτερη ως προς την επιλογή του θετικισμού ή του μη θετικισμού (‘*Nichtpositivismus*’, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά). Από τη σκοπιά ενός θετικιστή, η διακριτή αναφορά στον νόμο και στο

δίκαιο μπορεί να σημαίνει απλώς τη διάκριση ανάμεσα στο νόμο και στο υπερνομοθετικής ισχύος δίκαιο.

Ο *Bäcker* χωρίζει τη μελέτη του σε μια δογματική και θεωρητική προσέγγιση των σχέσεων δικαίου και δικαιοσύνης, εν τέλει δικαίου και ηθικής. Η δογματική προσέγγιση αφορά στη στάση της νομολογίας του Συνταγμ. Δικαστηρίου, ενώ μέρος της θεωρητικής αναζήτησης αποτελεί η πραγμάτευση του κεντρικού αυτού θέματος από τη σκοπιά της διαβουλευτικής θεωρίας (Diskurstheorie) του *Robert Alexy*. Η μελέτη αυτή καταπιάνεται με απλότητα και καθαρότητα με ένα θεμελιώδες και «άλυτο» θέμα της συνταγματικής ερμηνείας. Είναι εντυπωσιακός ο τρόπος με τον οποίον ο συγγρ. δεν χάνει ούτε στιγμή το νήμα του επιχειρήματος του, σε άσκοπες ή πλατυάζουσες περιπλανήσεις, περιδιαβαίνοντας με συνέπεια προς το επιχειρήμά του τη θεωρητική συζήτηση και τη νομολογία.

Βασιλική Χρήστου,
Δρ. συνταγματικού Δικαίου

CHRISTOPH MÖLLERS/LINDA SCHNEIDER, *Demokratiesicherung in der Europäischen Union. Studie zu einem Dilemma. Im Auftrag und in Zusammenarbeit mit der Heinrich-Böll-Stiftung*, 168 σελ., Mohr Siebeck, Tübingen 2018.

Άκρως επίκαιρο θέμα, αφού αναφέρεται στην υποχρέωση τήρησης των αξιών, μεταξύ άλλων και του κράτους δικαίου, από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ειδικές αναφορές στις πρόσφατες αντικοινοτικές πολιτικές συμπεριφορές των πολιτικών της Ουγγαρίας και Πολωνίας. Τα μέρη: Das demokratische Dilemma in der Föderation: systematische Bedingungen und Lösungstypen, Abgrenzung zu Rechtsstaatsdefiziten, Demokratiesicherung in der Europ. Union, Das Verfahren des Art. 7 EUV, Institutionelle Lösungswege in der aktuellen Diskussion, Stellungnahme und Reformansätze κ.λπ.

KARSTEN NOWROT, *Das Republikprinzip in der Rechtsordnungsgemeinschaft. Methodische Annäherungen an die Normalität eines Verfassungsprinzips*, 848 σελ., στη σειρά “*Jus Publicum*”, Band 237, Mohr Siebeck, Tübingen 2014.

Ογκώδης διατριβή επί υφηγεσία (οι Γερμανοί διατηρούν τον θεσμό που χρησιμεύει ως φίλτρο υποχρεωτικό για να διαπιστωθεί η επιστημοσύνη αυτών που προσβλέπουν σε ακαδημαϊκή καριέρα, ενώ εμείς καταργήσαμε τον θεσμό το 1982 με συνέπεια μερικοί να γίνουν καθηγητές με pocket-books!), στην οποία σχεδόν ανατέμνεται το όλον συνταγματικό δίκαιο. Επιλέγουμε από το πλήθος των θεματικών: Das Republikprinzip im Kreise der Verfassungsprinzipien, Dogmatische Konsequenzen aus der Qualifizierung als Verfassungsprinzip, Charakteristika und Wahrnehmung des Republikprinzips im Lichte an-

derer Verfassungsprinzipien, Methodischer Ansatz zur Ermittlung der Norminhalte des Republikprinzips, Geistesgeschichtlich politische Grundlagen der republikanischen Ordnungsidee, Repräsentanten und Entwicklungslinien republikanischen Denkens im Lichte der geisteswissenschaftlichen Wahrnehmung (Thomas von Aquin, Machiavelli, Harrington, Kant, Arendt, Pettit), Die Unterscheidung zwischen Regeln und Prinzipien in der rechtstheoretischen Diskussion, Regeln oder Prinzipien? Zur Kontroverse über die Strukturgestalt von Verfassungsprinzipien, Das Verbot einer monarchischen Staatsform als typisches Regelement, Potential des Republikprinzips als Ordnungsidee für die Gemeinschaft des innerstaatlichen, supranationalen und internationalen Rechts, Das Republikprinzip als Herausforderung und Chance κ.π. άλλα.

SINA FONTANA, *Universelle Frauenrechte und islamisches Recht. Zur Umsetzung von Menschenrechten in einer islamisch geprägten Rechtsordnung*, 366 σελ., στην έγκριτη σειρά “*Jus Internationale et Europaeum*”, Band 128, Mohr Siebeck, Tübingen 2017.

Άκρως ενδιαφέρουσα διδακτορική διατριβή που θέλει να δείξει ότι η προστασία της γυναίκας δεν είναι η ίδια αν συγκρίνουμε διεθνή κείμενα που ισχύουν στη Δύση και δη στο πλαίσιο του ΟΗΕ, με κείμενα περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν υπογραφεί από μουσουλμανικά κράτη μόνον. Τα κεφάλαια του τόμου: 1. Menschenrechtsverständnis der Vereinten Nationen und islamisches Menschenrechtsverständnis im Vergleich, 2. Frauenrechte in den internationalen Menschenrechtsabkommen und im klassischen islamischen Recht, 3. Die Beteiligung islamisch geprägter Staaten am internationalen Menschenrechtsdiskurs, 4. Die Umsetzung von universellen Frauenrechten in einer islamisch geprägten Staats – und Verfassungsordnung (Saudi-Arabien, Bahrain, Vereinigte Arabische Emirate, Iran, Ägypten, Marokko, Tunesien, Türkei).

KAY WAECHTER, *Sicherheit und Freiheit in der Rechtsphilosophie*, 110 σελ., Mohr Siebeck, Tübingen 2016.

Η πολιτική φιλοσοφία έχει προ πολλού ασχοληθεί με τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ελευθερίας και ατομικής-συλλογικής ασφάλειας. Ο συγγρ. παρουσιάζει, κατά χρόνον, τους φιλοσόφους που ασχολήθηκαν με την παραπάνω θεματική υπό ευρεία έννοια: Πλάτων, Αριστοτέλης, Hobbes, Spinoza, J. Locke, Chr. Wolff, Rousseau, Kant, Fichte, W. v. Humboldt, G.-Fr. Hegel.

KARL-E. HAIN (εκδ.), *Wanderungen und Wandlungen des Rechts. Kolloquium anlässlich des 80. Geburtstags von Christian Starck*, 70 σελ., Mohr Siebeck, Tübingen 2017.

Πτυχές από την εξέλιξη και τις μεταβολές που έχει υποστεί το Δίκαιο μας παρουσιάζουν με κείμενά τους στον μικρό αυτό Τόμο, που εκδίδεται προς τιμή του διακεκριμένου δημοσιολόγου *Chr. Starck*, οι κάτωθι: KARL-EBERHARD HAIN, *Freiheit und Institutionen*, MARIA J. ROCA, *Deutscher Einfluss auf das spanische Staatskirchenrecht*, CHIEN-LIANG LEE, *Rechtsrezeption und chinesische Sprache*.

MARTIN OPPELT, *Gefährliche Freiheit. Rousseau, Lefort und die Ursprünge der radikalen Demokratie*, 504 σελ., στη σειρά “*Zeitgenössische Diskurse des Politischen*”, Band 13, Nomos Verlag, Baden Baden 2017.

Το βιβλίο αυτό αποτελεί τη διδακτ. διατριβή του συγγρ. που ολοκληρώθηκε το έτος 2015 κι έφερε τον κατά τι διαφορετικό τίτλο «Επικίνδυνη ελευθερία. Ο Ρουσσώ, Ο Λεφόρ και οι αποκηρυγμένες (verleugneten) πηγές της ριζοσπαστικής δημοκρατίας». Στο έργο αυτό ο συγγρ. διατυπώνει την – όπως ο ίδιος αναφέρει (σελ. 31) – όχι τόσο διαδεδομένη, και προκαλούσα έλλειψη κατανόησης ή κατάπληξη, θέση ότι ο πρόγονος της πολιτικής θεωρίας του *Λεφόρ*, αλλά και ενός μεταμαρξιστικού ρεύματος στη θεωρία της δημοκρατίας, στο οποίο εντάσσει τον *Ernesto Laclau* και τη *Chantal Mouffe*, είναι ο *Ρουσσώ*. Για να το κάνει αυτό, εξετάζει, στο πρώτο μέρος του βιβλίου, τις θέσεις του *Ρουσσώ* και του *Λεφόρ* απέναντι στον ολοκληρωτισμό αφενός και στη δημοκρατία αφετέρου. Για τον *Ρουσσώ* επισημαίνει ότι ερμηνεύεται είτε ως εκπρόσωπος του φιλελευθερισμού, είτε ως εκπρόσωπος του ολοκληρωτισμού, ενώ ο ίδιος ο συγγρ. επιλέγει για την ερμηνεία του *Ρουσσώ* έναν τρίτο δρόμο, αυτόν του ρεπουμπλικανισμού, και αντιμετωπίζει τη θεωρία του *Ρουσσώ* ως μια ειδική κατηγορία μέσα στο ευρύτερο αυτό ρεύμα. Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, ανασυνθέτει τη θεωρία του *Λεφόρ* υπό το πρίσμα του *Ρουσσώ*, ενώ στο τρίτο μέρος διατυπώνει τη θέση ότι ο *Ρουσσώ* μπορεί να ερμηνευτεί εκ νέου, υπό το πρίσμα της θεωρίας του *Λεφόρ*, και με αυτήν την έννοια, ο *Ρουσσώ* να αποτελεί όχι μόνο τον πρόγονο του *Λεφόρ*, αλλά και τον συνεχιστή του. Ανεξάρτητα από το εάν κάποιος συμφωνεί ή όχι με τις θέσεις του συγγρ., δηλαδή είτε με την αναγωγή της ριζοσπαστικής δημοκρατίας στον *Ρουσσώ*, είτε με την αναγωγή του *Λεφόρ* στον *Ρουσσώ* και στη ριζοσπαστική δημοκρατία, με το έργο του αυτό ο συγγρ. μας ταξιδεύει στην ιστορία των θεσμών και στην πολιτική θεωρία της νεωτερικότητας, βάζοντας στο επίκεντρο εξαιρετικά επίκαιρα θέματα, όπως είναι το ζήτημα της διάκρισης κράτους-κοινωνίας, κυβερνώντων και κυβερνωμένων, ομοιογένειας ή σύγκρουσης και αντιπαρά-

θεσης ως της βάσης του κοινωνικού συμβολαίου, δυνατότητας της λαϊκής κυριαρχίας, της αντιπροσώπευσης του λαού ή της αναπαράστασής του.

Βασιλική Χρήστου
Δρ. συνταγματικού δικαίου

SABINE VON SCHORLEMER, *Kulturgutzerstörung. Die Auslöschung von Kulturerbe in Krisenländern als Herausforderung für die Vereinten Nationen*, 1026 σελ., στη σειρά “*The United Nations and Global Change*”, n° 11, Nomos Verlag, Baden Baden 2016.

Το γεγονός της καταστροφής πολιτισμικών αγαθών που απομειώνουν την πολιτισμική γενιά, σε κράτη που τελούν σε κρίση, αποτελεί για τα Ην. Έθνη μια πρόκληση για τη λήψη μέτρων, ώστε να περιωθει ό,τι είναι δυνατόν. Οι κύριες θεματικές: Die Zerstörung von Kulturerbe, Menschenrechtliche und institutionelle Grundlagen für den Erhalt des Kulturerbes, Der Umgang der V. Nationen und ihrer Mitgliedstaaten mit illegalem Kunst- und Antikenhandel im Kontext von Krisen und bewaffneten Konflikten, Der Umgang der Vereinten Nationen und ihrer Mitgliedstaaten mit der Zerstörung von Kulturgütern in Krisen und bewaffneten Konflikten, Der Umgang von Strafgerichten mit der vorsätzlichen Zerstörung von Kulturgut, Die operative Ebene: VN-Friedenssicherung und Schutz des Kulturerbes in Krisenländern.

ANDREAS HETZEL (Hrsg.), *Radikale Demokratie. Zum Staatsverständnis von Chantal Mouffe und Ernesto Laclau*, 252 σελ., στη σειρά “*Staatsverständnisse*”, Band 104, Nomos Verlag, Baden Baden 2017.

Στη διαδρομή των τελευταίων αιώνων, η κατανόηση του κρατικού φαινομένου έχει υποστεί θεαματική εξέλιξη μέχρι να φτάσουμε στην έννοια του εθνικού κράτους και πρόσφατα στη συζήτηση για κατάργηση των συνόρων!, προσεγγίζοντας έτσι τις ριζοσπαστικές θέσεις των γνωστών πολιτολόγων: η Chantal Mouffe και ο Ern. Laclau. Στον συλλογικό αυτόν Τόμο γράφουν οι: INGO POHN-LAUGGAS, *Integraler Staat und radikale Demokratie. Hegemonie und Staatsmacht bei Gramsci und Laclau/Mouffe*, INGO ELBE, *Politische Macht, Faschismus und Ideologie. Ernesto Laclaus Auseinandersetzung mit Nicos Poulantzas*, LIZA MATTUTAT/F. BREUNING, *Unfreiwillig mit Schmitt. Die Rezeption Carl Schmitts in der Demokratietheorie Chantal Mouffes*, ANJA RÜDIGER, *Hegemonie als ethische Praxis. Zu den Strategien sozialer Bewegungen in neoliberalen Staat*, M. WESTPHAL, *Reform und Innovation als Strategien einer radikaldemokratischen Kritik staatlicher Institutionen*, S. BOHN, *Rechtspopulismus und radikale Demokratie*, J. WULLWEBER,

Staat und Ökonomie als Diskursformationen, S.-VERENA SCHWARZ, *Agonistische Öffentlichkeiten bei Ch. Mouffe* κ.λπ.

JAHRBUCH ZUR LIBERALISMUS-FORSCHUNG, n° 29/Jahrgang 2017, 364 σελ., στο πλαίσιο του Fr. Naumann Stiftung “Für die Freiheit”, Nomos Verlag, Baden Baden 2017.

Εκ των περιεχομένων (περίοδος 1969-1992): ECKART CONZE, *Eine liberale Ära? Politik und Gesellschaft in der Bundesrepublik zwischen “Machtwechsel” und “Wiedervereinigung”*, AGNES BRESSELAU VON BRESSENSDORF, *Entspannung, Sicherheit, Frieden, Innerparteilicher Willensbildungsprozess und liberales Selbstverständnis der FDP im “Zweiten Kalten Krieg”*, DOM. RIGOLL, *Liberalisierung und Illiberalisierung. Innere Sicherheit in den 1970er und 1980er Jahre*, J. AUGSTER, *Politischer Liberalismus und gesellschaftlicher Wandel zwischen 1960 und 1990. M. Görtemaker Deutschlands Stellung in der Welt am Ende der “Ära Genscher-Lambsdorff”*. Επίσης, TH. ERBENTRAUT, *Die Theorie der politischen Parteien im vormärzlichen Liberalismus*, PETER HOERES, *Neoliberalismus und Soziale Marktwirtschaft in der FAZ. Vom Ordoliberalismus bis zu den Reformen Thatchers und Reagans*, M. THOSS, *Reaktionen auf oppositionelle Tendenzen in der Liberaldemokratischen Partei Deutschlands (LDPD) am Ende der 1980er Jahre*, FR. BACHER, *Das Phänomen Fr. Naumann. Ein kulturwissenschaftlicher Beitrag*, ERICH WEEDE, *Was bedeutet die Globalisierung für Armut, Reichtum und wirtschaftliche Freiheit in der Welt?* κ.λπ.

FREDERIK VON HARBOU, *Empathie als Element einer rekonstruktiven Theorie der Menschenrechte*, 394 σελ., στη σειρά “Studien zur Rechtsphilosophie und Rechtstheorie”, Band 64, Nomos Verlag, Baden Baden 2014.

Εξάιρετη διδακτ. διατριβή που υποστηρίχθηκε το 2014 στη Νομική Σχολή της Ζυρίχης. Η έννοια της Empathie (empathy, Einfühlung, ενσυναίσθηση) σημαίνει, σε γενικές γραμμές, την ικανότητα ενός ατόμου να τίθεται – ιδίως στο σχολείο ή την εργασία – στη θέση του άλλου για να αντιληφθεί τις προθέσεις και τα συναισθήματά του, ώστε να μην διαπράξει κάτι εις βάρος του που και αυτός δεν θα ήθελε να πάθει από αυτόν. Από την άποψη αυτή, η Empathie προσεγγίζει, θα έλεγα, προς τη γαλλική “fraternité”, οπωσδήποτε όμως είναι έννοια μη πλέον αμελητέα κατά την αναδιατύπωση της θεωρίας περί δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως δέχεται και ο συγγρ. Εκ των θεματικών: Empathie in den Weltreligionen: Hinduismus, Buddhismus, Judentum, Christentum, Islam, Empathie in der Philosophie, Empathie und Moral, Empathie und Mitgefühl, Probleme einer auf Empathie fundierten Ethik, Empathie und Menschenrechte κ.λπ.

SORAYA NOUR SCKELL/DAMIEN EHRHARDT (επιμ.), *Le Soi et le Cosmos d'Alexander von Humboldt à nos jours*, 262 σελ., στη σειρά “*Beiträge zur Politischen Wissenschaft*”, *Band 182, Duncker und Humblot, Berlin 2015*.

Το πολυσχιδές έργο του *Alexander von Humboldt* (1769-1859) εκτείνεται, εκτός από τις φυσικές επιστήμες, σε μελέτες φιλολογικές, κοινωνιολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές, είναι δε εμφανής σαυτές η απέχθειά του προς το καθεστώς της αποικιοκρατίας στην Νότια Αμερική, με εμπειρίες από τα ταξίδια του και την προσπάθειά του για τη διεκδίκηση και την αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ελευθερίας και της ισότητας, με έμφαση στην έννοια του “cosmos” και “cosmopolitisme”, με εκβολή στη “*citoyenneté cosmopolite*”. Γράφουν οι: SORAYA NOUR, *Le cosmos et le cosmopolitisme d'Alexander von Humboldt*, SONJA NEEF, *L'incertitude dans l'histoire des idées cosmopolitiques et cosmographiques*, B. SUBRAMANIAN, *Al. von Humboldt's Travelogue – “A Convenient Vehicle for Miscellaneous Discussions”?*, D. EHRHARDT, *Alex. von Humboldt et la musique*, LAURA PÉAUD, *La géographie connective ou le miroir du cosmos humboldtien*. Επίσης, CÉCILE PETIT, *Les musées d'histoire naturelle et la construction des identités nationales en Amérique Latine*, SANDRA LÓPEZ VARELA, *Academic categorization of population identities: implications of appropriation for the indigenous condition*, CLAUDIE HAMEL, *D'Œdipe à Ulysse: la destinée de la peur dans la “Dialektik der Aufklärung”*, NUNO M. PROENÇA, *Qu'est-ce qu'une cosmologie?*, PAULO JESUS, *Identité narrative et herméneutique de soi κ.λπ.*

JAHRBUCH FÜR RECHT UND ETHIK – ANNUAL REVIEW OF LAW AND ETHICS, *Band 23* (2015), 484 σελ., με την επιμ. των *J. Hruschka* και *J. C. Joerden*, με κύριο αντικείμενο: *Recht und Ethik im Internet, Duncker und Humblot, Berlin 2015*.

Ενόψει της διαρκώς αυξανόμενης επιρροής του Internet στην καθημερινή μας ζωή, αλλά και της ανάγκης προστασίας του ατόμου από πληροφορίες που δημοσιεύονται στο Διαδίκτυο, η Διεύθυνση της ως άνω σημαντικής Επετηρίδας φιλοξενεί στον παρόντα τόμο πολλές μελέτες που ανατέμνουν το ζήτημα. Εξ αυτών: R. CAPURRO, *Leben in der message society. Eine medizinethische Perspektive*, D. HECKMANN, *Big Data: Mehr Maschine- weniger Mensch? Gedanken zu Recht und Ethik einer überspannten Datennutzung*, S. HUSI-STÄMPFLI, *Smarte Dinge als Herausforderung für die informationelle Selbstbestimmung*, S. JANDT, *Der Januskopf des Internet. Zur Ambivalenz von Selbst- und Fremdbestimmung im Internet*, K. WEBER und al., *Quantified Self, Participatory Sensing und die Grenzen der Regulierung*, R. H. WEBER, *Ethics as Pillar of Internet Governance*, THILO WEICHERT, *Wenn Grundrechte und Freundschaft in der digitalen Welt unvereinbar*

werden. Επίσης, TH. BEHRNDT/B. WAGNER, *Seeing like a Data Set: Reimagining Security through Big Data*, AL. DIX, *Das Internet als "schöne neue Welt"?*, L. FLORIDI, *"The Right to be forgotten": a Philosophical View*, SABINE LEUTHEUSSER-SCHNARRENBERGER, *Recht auf Vergessenwerden im Kontext der Entscheidung des Gerichtshofs der EU*, PETER SCHAAR, *Persönlichkeitsrechte im Internetzeitalter: Zwischen Transparenz und Privatsphäre*. Ακόμη, M. ENGLERTH/D. HUERKAMP, *Der "Feind" im Netz-die Erosion der freiheitlichen Strafrechts im Spiegel der Internetdelikte*, BRIAN VALERIUS, *Zum strafrechtlichen Schutz des persönlichen Lebensbereichs im Internet* κ.λπ. Λίαν επίκαιρος Τόμος.

JOHANNES MEINERS, *Rechtsnormen und Rationalität. Zum Problem der Rechtsgeltung bei Hans Kelsen, Jürgen Habermas und Niklas Luhmann*, 178 σελ., στη σειρά "Schriften zur Rechtslehre", Band 276, Duncker und Humblot, Berlin 2015.

Μία μελέτη για το πρόβλημα της ισχύος του Δικαίου σε σχέση με τον ορθολογισμό, που παρουσιάστηκε ως διδακτορική διατριβή στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Potsdam το καλοκαίρι του 2014. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει τις γενικές διαστάσεις της ισχύος του νόμου, ως νομικής, πραγματικής και ηθικής ισχύος, καθώς και τις περί νομικής ισχύος θεωρίες (θετικιστική, πραγματιστική, νομιμοποιητική και θεωρία των πρακτικών συνεπειών), ενώ στη συνέχεια αναλύει την έννοια της νομικής ισχύος στα έργα των *Kelsen*, *Habermas* και *Luhmann*. Πρόκειται για μία εμβάθυνση στην έννοια της νομικής ισχύος από τη σκοπιά της φιλοσοφίας του δικαίου. Ενδιαφέρουν ιδιαίτερα οι παρακάτω αναλύσεις: Das Programm der Reinen Rechtslehre, Das Stufenbaummodell (αμφίβολο αν ισχύει σήμερα), Geltung und Wirksamkeit (Kelsen), Diskurstheoretische Grundlagen, Notwendigkeit und Bedingungen des Rechts, Unterscheidung von moralischen und rechtlichen Normen (Habermas), Systemtheoretische Grundlagen, System und Umwelt, Luhmanns system-theoretische Konzeption im Vergleich (Luhmann).

PIET HEIN VAN KEMPEN/MAARTJE KRABBE (επιμ.), *Women in Prison. The Bangkok Rules and Beyond/Femmes en prison. Les règles de Bangkok et au-delà*, 918 σελ., *International Penal and Penitentiary Foundation Series, N° 46, Intersentia, Cambridge 2017*.

Η παρούσα δημοσίευση είναι ένα συλλογικό έργο συνολικά 43 συγγραφέων με συμβολές που καλύπτουν 31 θεματικές ενότητες. Το έργο χωρίζεται σε τρία μέρη (1ο: Εισαγωγική σύνθεση και ανάλυση/ 2ο: Ειδικές θεματικές/ 3ο: Εθνικές εκθέσεις 23 χωρών).

Στο πρώτο μέρος του έργου (: Εισαγωγική σύνθεση και ανάλυση), οι συγγραφείς και επιμελητές του έργου, *Piet Hein van Kempen* και *Maartje Krabbe*, μετά από μια ει-

σαγωγή και μεθοδολογική ανάλυση του τόμου, επιχειρούν να προσεγγίσουν τη διακρατική προοπτική του ζητήματος των γυναικών στη φυλακή. Αναλύουν το πλαίσιο των διεθνών συνθηκών και εν γένει διεθνών κειμένων και το ανθρωπιστικό δίκαιο που διέπει την κράτηση των γυναικών, με ιδιαίτερη έμφαση στο κατ' εξοχήν διεθνές κείμενο για τις φυλακισμένες γυναίκες, τους Κανόνες της Μπανγκόκ του 2010, οι οποίοι επικεντρώνονται κυρίως σε τρία ζητήματα: α) στις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών στη φυλακή, β) στην πρόληψη της κακοποίησης και γ) στην προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών.

Στη συνέχεια παρουσιάζουν στατιστικά στοιχεία για τις γυναίκες στις φυλακές και αναλύουν τους εγκληματογενείς παράγοντες που οδηγούν τις γυναίκες στο έγκλημα, τα είδη εγκλημάτων που διαπράττουν, καθώς και τις ποινές που επιβάλλονται στις γυναίκες. Αναφέρονται επίσης σε ορισμένα ειδικά ζητήματα, όπως στο ζήτημα των ανηλίκων που διαμένουν με τις μητέρες τους στις φυλακές, στις (σωματικές και μη) έρευνες, στην πρόσβαση σε νομική συνδρομή στις φυλακές, κ.ά.

Το δεύτερο μέρος είναι αφιερωμένο σε ειδικές θεματικές. Κατ' αρχάς, η συμβολή των *Lillian Artz, Yonina Hoffman-Wanderer & Kelley Moul*, με θέμα «Γυναίκες, έγκλημα και φυλάκιση: διερευνώντας τα μονοπάτια των γυναικών σε σύγκρουση με τον νόμο – Η περίπτωση της Νότιας Αφρικής», παρουσιάζει την κατάσταση των γυναικών στις φυλακές της Νότιας Αφρικής, αναλύοντας, μέσα από ένα ερευνητικό πρόγραμμα που διεξήχθη στις φυλακές Pollsmoor και Worcester (στο Δυτικό Ακρωτήριο), τους παράγοντες που οδηγούν τις γυναίκες να εγκληματήσουν, όπως δυσλειτουργικές οικογένειες, ιστορικό κακοποίησης (ενδοοικογενειακής και μη), φτώχεια, περιθωριοποίηση κ.ά.. Χαρακτηριστικό εύρημα αποτελεί ότι οι περισσότερες γυναίκες με παιδιά δικαιολογούσαν το έγκλημά τους ως μια εναλλακτική οδό για την πείνα και την έλλειψη στέγης. Η επόμενη συμβολή του *Roy Walmsley*, με θέμα «Παραλλαγές και αύξηση των επιπέδων της γυναικείας φυλάκισης», αναφέρεται σε συγκριτικά στατιστικά στοιχεία σε σχέση με τη φυλάκιση των γυναικών, όπου διαφαίνονται οι διαφορές μεταξύ κρατών, περιοχών και ηπείρων στο ποσοστό φυλάκισης των γυναικών. Αναφέρεται ότι σε σύνολο περίπου 10,2 εκατομμυρίων φυλακισμένων στον κόσμο, το 6,5% είναι γυναίκες με χαμηλότερα επίπεδα φυλάκισης στην Αφρική.

Στη συνέχεια, η συμβολή του *Lech Paprzycki* με θέμα «Προστασία των γυναικών στη φυλακή υπό την ΕΣΔΑ», αναφέρεται στην προστασία που προσφέρουν τα άρθρα 2, 3, 8 και 12 της ΕΣΔΑ στις φυλακισμένες γυναίκες και στην εναρμόνιση που προσφέρει η νομολογία του ΕΔΔΑ, αλλά και οι εκθέσεις της Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης στο ΕΔΔΑ.

Η συμβολή του *Hans-Jürgen Bartsch*, με θέμα «Ευρωπαϊκά πρότυπα σε σχέση με τη μη-δικαστική προστασία των γυναικών στη φυλακή», αναφέρεται κυρίως στην Ευρω-

παϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των βασανιστηρίων και τα πρότυπα που θέτει η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβ. της Ευρώπης, καθώς και οι Ευρωπαϊκοί Κανόνες για τη μεταχείριση των κρατουμένων σε σχέση με τα άρθρα τη ΕΣΔΑ.

Η επόμενη συμβολή του *Tomoko Akane*, με θέμα «Προστασία των φυλακισμένων γυναικών στην Ασία: ευνοϊκές εξελίξεις, αδυναμίες, ευκαιρίες και απειλές – Προοπτικές του UNAFEI και των κρατών μελών», αναφέρεται στον ρόλο του περιφερειακού Ινστιτούτου των Ηνωμ. Εθνών για την Ασία και Άπω Ανατολή για την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των παραβατών, καθώς και στις εξελίξεις, αδυναμίες και προοπτικές που προσφέρει για τις φυλακισμένες γυναίκες στις χώρες που μετέχουν. Στη συνέχεια, ο *Nathee Chitsawang*, αναφέρεται στην «Εφαρμογή των κανόνων της Μπανγκόκ στις φυλακές της Ταϊλάνδης». Οι γυναικείες φυλακές στην Ταϊλάνδη τα τελευταία χρόνια σημειώνουν σοβαρό υπερπληθυσμό, ωστόσο, μετά την υιοθέτηση των Κανόνων της Μπανγκόκ, η κυβέρνηση έχει λάβει μια σειρά από μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών στις γυναικείες φυλακές.

Με την τελευταία συμβολή του δευτέρου μέρους, ο *Alejo Garcia Basalo* αναφέρεται στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό των γυναικείων φυλακών σε σχέση με τις επιταγές των Κανόνων της Μπανγκόκ ως μια προοπτική για τη βελτίωση των συνθηκών και την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών του γυναικείου φύλου και στην πραγματική επίδραση των κανόνων της Μπανγκόκ στην αρχιτεκτονική των γυναικείων φυλακών.

Το *τρίτο* μέρος περιέχει τις εθνικές εκθέσεις 23 χωρών για την κατάσταση των γυναικών στις φυλακές. Συνολικά καλύπτει όλες τις ηπείρους και τα δικαιικά και σωφρονιστικά συστήματα, όπως των ΗΠΑ και της Λατινικής Αμερικής (Αργεντινή, Βραζιλία), Αυστραλίας, Νέα Ζηλανδίας, Ευρώπης (Αυστρία, Αγγλία & Ουαλία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ελβετία, Ιταλία, Ιρλανδία, Ισπανία, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρωσία, Φινλανδία), Ασίας (Ταϊλάνδη, Ταϊβάν, Τουρκία) και της Νοτίου Αφρικής.

Πρόκειται για ένα αξιόλογο έργο που εξετάζει τα προβλήματα και τις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους σε παγκόσμιο επίπεδο, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στην εφαρμογή των Κανόνων της Μπανγκόκ, αναδεικνύοντας καλές πρακτικές, αλλά και προκλήσεις για το μέλλον.

Αθανασία Πέτρου Συκιώτου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΔΠΘ

CHR. BINDER/J. HOFBAUER/FL. PIOVESAN/ELIS. STEINER (eds.), *Social Rights in the Case Law of Regional Human Rights Monitoring Institutions. The European Court of Human Rights, the Inter-American Court of Human Rights and the African Commis-*

sion on Human and People's Rights, 530 σελ., εκδ. Intersentia/Neuer Wissenschaft. Verlag, Wien-Graz 2016.

Ο συλλογικός αυτός τόμος πραγματεύεται ένα πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ολοένα και περισσότερο βρίσκεται στο επίκεντρο της ανάλυσης: τα κοινωνικά δικαιώματα, υπάρχουν δε πρόσφατες και σημαντικές προσεγγίσεις στη νομολογία, σε διεθνές και τοπικό επίπεδο. Ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης, το αντικείμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων αποκτάει μεγάλη σημασία, αφενός λόγω των δημοσιονομικών συνθηκών που οδηγούν στην περικοπή τους και αφετέρου λόγω πρόσφατων και αξιοσημείωτων τάσεων στη νομολογία σε διεθνές και τοπικό επίπεδο. Η αυξανόμενη περιπτώσιολογία στο πεδίο των κοινωνικών δικαιωμάτων έχει τη δυναμική να προκαλέσει σημαντική επίδραση στην καθημερινότητα εκατομμυρίων ανθρώπων παγκοσμίως, καθώς πραγματεύεται ερωτήματα, όπως: Μπορεί ένα άνεργο άτομο να αξιώσει δικαστικά από το κράτος να του παράσχει εργασία; Έχει μία οικογένεια το δικαίωμα διαβίωσης σε κατάλληλο διαμέρισμα; Έχει ένας ανάπηρος αξίωση απρόσκοπτης πρόσβασης σε ένα εκλογικό τμήμα; Ιδιαίτερως σε καιρούς δημοσιονομικής και οικονομικής κρίσης, ερωτήματα σχετιζόμενα με την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων έχουν μεγάλη σημασία. Η ανάλυση της περιπτώσιολογίας των αποφάσεων παρέχει οξυδερκή καθοδήγηση για την ανεύρεση απαντήσεων σε αυτά τα ερωτήματα.

Το βιβλίο αυτό συνοψίζει αποφάσεις σταθμούς των πιο σημαντικών περιφερειακών οργανισμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως το Ευρωπ. Δικαστήριο Δικαιωμ. του Ανθρώπου, το Παναμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπ. Δικαιωμάτων και την Αφρικανική Επιτροπή των ανθρωπ. δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των λαών. Οι αποφάσεις αυτές δεν συνιστούν μόνο συγκεκριμένες εξελίξεις στο κάθε σύστημα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά επίσης αποκαλύπτουν παγκόσμιες τάσεις στη νομολογία των κοινωνικών δικαιωμάτων. Μετά από μία εισαγωγή για τα κοινων. δικαιώματα στο διεθνές δίκαιο, ακολουθούν τρία μέρη που αναφέρονται σε καθέναν από τους τρεις περιφερειακούς οργανισμούς, των οποίων η νομολογία έχει επιλεγεί να παρουσιαστεί. Το πρώτο από αυτά τα μέρη αναφέρεται στο ΕΔΔΑ. Αφού παρουσιάζονται οι θεσμοί για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη, συνοψίζεται η ιστορία των θεσμών του Συμβουλίου της Ευρώπης με επίκεντρο το ΕΔΔΑ και αναφορές στη δικαιοδοσία του, τη διαδικασία ενώπιον αυτού και τη νομολογία. Ακολουθεί ένα κεφάλαιο για τις προκλήσεις και τις προοπτικές της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η νομολογία για τα σχετιζόμενα με την εκπαίδευση δικαιώματα, τα δικαιώματα για την υγεία, τα δικαιώματα που σχετίζονται με την εργασία, τα δικαιώματα που σχετίζονται με την κοινωνική ασφάλεια και την οικογένεια.

νεια, τα δικαιώματα σχετικά με την κατοικία και τα κοινωνικά δικαιώματα των ευάλωτων ομάδων, όπως τα άτομα με αναπηρίες, οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο, τα παιδιά και τα άτομα που ανήκουν σε μειονότητες. Ανάλογη είναι και η διάρθρωση των επόμενων δύο μερών του βιβλίου που αναφέρονται το ένα στο Παναμερικανικό Δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αφρικανική ένωση, και την αφρικανική Επιτροπή για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των λαών.

Ειρήνη Κυριακάκη

ROBERTO FREGA (Textes choisis par), *Le pragmatisme comme philosophie sociale et politique*, 408 σελ., εκδ. “Le bord de l’Eau”, Lormont 2015.

Με το βιβλίο αυτό παρουσιάζεται, για πρώτη φορά στο γαλλικό κοινό, η αμερικανική φιλοσοφική σκέψη του «πραγματισμού» που έχει κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις. Κατά πρώτον παρουσιάζονται οι πέντε θεμελιώδεις αρχές στις οποίες στηρίζεται ο pragmatisme: pluralisme, primat de la méthode, contextualisme historiciste, épistémologie de l’enquête, expérimentalisme, στη συνέχεια δε παρατίθενται αποσπάσματα από τα κύρια έργα των κατ’ εξοχή εκπροσώπων του φιλοσοφικού αυτού ρεύματος που, κατά τον συγγρ., τα τελευταία χρόνια επιστρέφει δυναμικά στις Ην. Πολιτείες, ιδίως στις δεκαετίες 1980 και 1990. Η «χρυσή εποχή» του ρεύματος αυτού είναι η περίοδος 1912-1938, όπου ανεδείχθησαν οι θεμελιωτές (pères fondateurs) της θεωρίας αυτής (Charles S. Peirce, W. James, John Dewey και Georg. H. Mead). Προηγείται μακρά Εισαγωγή από τον R. Frega και ακολουθούν κείμενα των: JOHN DEWEY, *Une critique de la civilisation américaine*, ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *La démocratie est radicale*, ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Un libéralisme qui tourne à vide*, G. MEAD, *Les droits naturels et la théorie des institutions politiques*, S. HOOK, *La démocratie comme mode de vie*, R. BERNSTEIN, *La démocratie créatrice*, J. RYDER, *Naturalisme pragmatiste et marxisme*, PAUL C. TAYLOR, *Pragmatisme et race*, CH. SABEL, *Dewey, La démocratie et l’expérimentalisme démocratique* κ.λπ.

FABIENNE BRUGÈRE/GUILLAUME LE BLANC (sous la dir. de), *Le nouvel esprit du libéralisme*, 254 σελ., εκδ. “Le Bord de l’Eau”, Lormont 2011.

Εκ των κεφαλαίων: Qu’est-ce que le libéralisme? Le grand récit des origines, Le libéralisme est-il un individualisme?, Le féminisme est-il un libéralisme?, Néolibéralisme versus libéralisme?, Qu’y a-t-il de nouveau dans le néo-libéralisme?, La critique du néolibéralisme chez Bourdieu, Le jeu de la liberté et de la sécurité en milieu néolibéral κ.λπ.

AUGUSTIN WILIWOLI SIBILONI, OP, *Ce que les philosophes disent du vivre-ensemble*, 158 σελ., εκδ. Domuni Press, Toulouse 2018.

Το ουσιώδες για τον άνθρωπο δεν είναι ότι υπάρχει, αλλά να προσπαθεί να βελτιώσει το καθεστώς του (εν ζην), συναλλασσόμενος όμως με τον πλησίον του με τον οποίο ζει. Η ζωή λοιπόν εκδιπλούται στο καθεστώς ότι διάγουμε κοινή ζωή εν κοινωνία, συμβάλλοντας έτσι στην ειρηνική συνύπαρξη με τις μεταξύ μας αναπτυσσόμενες αμοιβαίες σχέσεις. Στο ερώτημα λοιπόν πώς θα επιτευχθεί εδώ η αναγκαία ειρηνική συνύπαρξη, ο συγγρ. – καθηγητής φιλοσοφίας στο καθολικό Πανεπιστήμιο του Louvain και θαυμαστής του *Axel Honneth* – μας μεταφέρει εδώ τις σχετικές απαντήσεις που δίνουν οι φιλόσοφοι *John Locke*, *Thomas Hobbes*, *Jean-J. Rousseau*, *Karl Marx*, *Axel Honneth* και *Jürgen Habermas*. Οι συγγραφείς αυτοί προτείνουν λύσεις βιώσιμες και διαρκείς, ώστε να επιτευχθεί μια ειρηνική και αρμονική συνύπαρξη (= vivre-ensemble). Οι επιμέρους θεματικές: 1. Le contrat (*John Locke*, *Rousseau*, *Thomas Hobbes*), 2. La lutte (*K. Marx*, *Axel Honneth*), 3. Le consensus (*J. Habermas*, *John Rawls*). Για την επίτευξη της μεταξύ μας ειρήνης, οι εκτεθέντες τρεις δρόμοι είναι δυνατοί.

HAMID ZANAZ, *Islamisme. Comment l'Occident creuse sa tombe. Entretiens libres*, 88 σελ., *Les Éditions de Paris*, 2016.

Παράθεση συνεντεύξεων με τον συγγραφέα που οι περισσότερες επιβεβαιώνουν τον τίτλο του βιβλίου: Πώς η Δύση σκάβει τον λάκκο της, λόγω της σταδιακής ισλαμοποίησης κυρίως της Ευρώπης και, δευτερευόντως, της Αμερικής.

ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ. *Η σοσιαλδημοκρατία σήμερα*, 240 σελ., εκδ. Πόλις, Αθήνα 2017.

Ποια είναι η ιστορική διαδρομή της σοσιαλδημοκρατίας, τι περιλαμβάνει το ιδεολογικό της οπλοστάσιο, πώς διαφοροποιείται από τη φιλελεύθερη Δεξιά και τη ριζοσπαστική Αριστερά, πώς αντιλαμβάνεται σήμερα τη δημοκρατία και το κράτος πρόνοιας, ποιες είναι οι βασικές της θέσεις για την ενωμένη Ευρώπη και την παγκοσμιοποίηση, τι προτείνει για την προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, πώς οργανώνονται στη «μετα-αντιπροσωπευτική» εποχή τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και ποιες είναι οι κοινωνικές τους αναφορές; Αρκεί πλέον το δίπολο Αριστερά-Δεξιά για να εξηγήσει τη θέση της σοσιαλδημοκρατίας ή απαιτούνται και νέες διαιρετικές τομές για τον προσδιορισμό της ταυτότητάς της; Τι ενώνει και τι χωρίζει τον σοσιαλφιλελευθερισμό του ευρωπαϊστή *Εμανουέλ Μακρόν* από τον εθνοκεντρικό κρατισμό του ευρωσκεπτικιστή *Τζέρεμι Κόρμπιν*, τον παραδοσιακό σοσιαλδημοκράτη *Μάρτιν Σουλτς* από τον κεντρώο μεταρρυθμιστή *Ματέο Ρέντσι*; Ποιες πολιτικές συνεργασίες κρίνονται ως «φυσιο-

λογικές» και ποιες (πρέπει να) θεωρούνται «ανίερες»; Υπάρχουν «βέβηλες» συμμαχίες ή όλα επιτρέπονται; Πού οφείλεται η ενίσχυση των άκρων, ο κατακερματισμός της ψήφου και η γοητεία του αντισυστημικού λόγου στις ευρωπαϊκές δημοκρατίες; Ποιες είναι σήμερα οι προοπτικές ανάκαμψης του πολιτικού χώρου που αυτοπροσδιορίζεται ως ενδιάμεσος μεταξύ φιλελεύθερης Δεξιάς και ριζοσπαστικής Αριστεράς; Η ανάδειξη της ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας της σοσιαλδημοκρατίας δεν είναι μια πολυτελής θεωρητική άσκηση. Αντίθετα, αποτελεί αναγκαίο εργαλείο για την εκφορά προγραμματικού λόγου, την πολιτική δράση και την άσκηση κυβερνητικής εξουσίας. Ταυτόχρονα συνιστά έναν κρίσιμο γνώμονα στη διαδικασία λογοδοσίας προς τους πολίτες, αλλά και προς τα ίδια τα μέλη των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων (από το οπισθόφυλλο του βιβλίου).

ANGUS DEATON. *Η μεγάλη απόδραση. Υγεία, πλούτος και οι ρίζες της ανισότητας*, 552 σελ., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2018.

«Ο κόσμος σήμερα, ό,τι κι αν λέμε, είναι καλύτερος από παλιότερα. Οι άνθρωποι είναι υγιέστεροι, πλουσιότεροι και ζουν περισσότερο. Παρ' όλα αυτά, η «απόδραση» πολλών ανθρώπων από την ένδεια άφησε πίσω της διευρυνόμενες ανισότητες ανάμεσα στους ανθρώπους και στα έθνη. Στο βιβλίο αυτό, ο βραβευμένος με Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών Άνγκους Ντίτον μάς αφηγείται την αξιοθαύμαστη ιστορία του πώς πριν από 250 χρόνια μερικά μέρη του κόσμου άρχισαν να γνωρίζουν συνεχή πρόοδο, δημιουργώντας έτσι ανισότητες και το υπόβαθρο για τον δυσανάλογα άνισο σημερινό κόσμο μας. Ο Ντίτον αναλύει σε βάθος, στην ιστορία του ανθρώπου αλλά και στη σημερινή εποχή, τα δεδομένα σχετικά με την υγεία και τον πλούτο των εθνών και προσπαθεί να διερευνήσει τι πρέπει και τι μπορούμε να κάνουμε για να βοηθήσουμε εκείνους οι οποίοι έμειναν πίσω» (εκ του οπισθόφυλλου). Οι κύριες θεματικές: Η ευημερία του κόσμου, από την προϊστορία έως το 1945, Απόδραση από τον θάνατο στις τροπικές περιοχές, Η υγεία στον σύγχρονο κόσμο, Η υλική ευημερία στις Ηνωμένες Πολιτείες, Παγκοσμιοποίηση και η μεγαλύτερη απόδραση, Πώς να βοηθήσουμε εκείνους που έμειναν πίσω. Ο τίτλος παραπέμπει στη γνωστότατη ταινία «Η μεγάλη απόδραση» που παρουσιάζει την απόδραση μιας ομάδας στρατιωτικών από στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Έξοχος τόμος που αναλύει σε βάθος τα πλέον επίκαιρα ζητήματα του καιρού μας, όπως είναι το πρόβλημα των ανισοτήτων και η καλπάζουσα παγκοσμιοποίηση.

ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ. *Ανδρέας Παπανδρέου, Μεγάλες προσδοκίες*, 266 σελ., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2017.

«Ο Ανδρέας Παπανδρέου επηρέασε την ελληνική κοινωνία όσο λίγοι νεότεροι πολιτικοί και άφησε υποθήκη πολιτικών χειρισμών που συνήθως ξάφνιαζαν εχθρούς και

φίλους. Στοιχείο της προσωπικότητάς του υπήρξαν οι αστάθμητες αντιδράσεις του στις μεγάλες προκλήσεις που αντιμετώπισε. Εξίσου απρόβλεπτες ήταν και οι μεταμορφώσεις του από αριστερό φιλελεύθερο, κατά την αμερικανική του θητεία, σε τριτοκοσμικό ριζοσπάστη όταν στόχευε στην πρωθυπουργία, και μετά την ανάληψη της εξουσίας σε διαχειριστή της μακροζωίας των κυβερνήσεών του. Ασφαλώς ο πυρήνας του ριζοσπαστισμού και της άρνησης υπήρχε στον ψυχισμό του, ο οποίος άλλωστε συγκλονιζόταν συχνά από εσωτερικές θύελλες... Το μάθημα της αποστασίας εναντίον του πατέρα του το 1965 υπήρξε καθοριστικό στα κατοπινά του σχέδια...» (εκ του οπισθόφυλλου). Εκ των επιμέρους θεματικών: Τα νεανικά χρόνια, Στην Αμερική, Η επιστροφή, Η περίοδος της αντίστασης, Ο Ανδρέας στην εξουσία, Παπανδρέου και Καραμανλής, Εξωτερική πολιτική, Αμυντική πολιτική και η σχέση με τους στρατιωτικούς, Οικονομία κ.λπ.

Π. ΚΑΖΑΚΟΣ/Μ. ΚΟΥΜΑΣ/Χ. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ/Α. Μ. ΣΥΡΙΓΟΣ/Ε. ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ. *Η Ελλάδα στον κόσμο της. Μεταξύ ρεαλισμού και ανεδαφικότητας στο διεθνές σύστημα, 290 σελ., στη σειρά «Νεότερη και σύγχρονη ιστορία», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2016.*

«Το παρόν βιβλίο αποτελεί μια απόπειρα συνολικής ανάγνωσης των δεδομένων που καθορίζουν τη διεθνή θέση της Ελλάδας στη “μετα”-ψυχροπολεμική εποχή, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Αποσκοπεί να προσφέρει μια ευσύνοπτη, περιεκτική, όσο και πειστική ερμηνεία για τη θέση της χώρας στον σύγχρονο κόσμο. Επιχειρεί να διαγνώσει τις ευρύτερες ροπές του διεθνούς συστήματος, τις αντανakλάσεις τους στο περιφερειακό πεδίο που αφορά την Ελλάδα, και τέλος να εξηγήσει/αποτιμήσει ειδικότερες επιλογές της ελληνικής πολιτικής που ασκείται σε ένα ιστορικά διαμορφωμένο θεσμικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Επιπλέον, το βιβλίο αυτό δεν εξακτινώνει μια «παραδοσιακή» αντίληψη των διεθνών σχέσεων: δεν περιορίζεται σε ζητήματα του στενότερου πεδίου της “εξωτερικής πολιτικής”, αλλά ακολουθεί τη σύγχρονη διεθνή τάση, η οποία αναγνωρίζει ότι δεν υφίστανται στεγανά μεταξύ της “εσωτερικής”, της “οικονομικής” και της “εξωτερικής” πολιτικής» (εκ του οπισθόφυλλου).

ΑΛΜΠΕΡΤΙΝ ΣΑΡΡΑΖΕΝ, *Ο αστράγαλος, 254 σελ., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015.*

Η δεκαεννιάχρονη Ανν, καταδικασμένη σε επτά χρόνια φυλάκισης για ένοπλη ληστεία, σπάει τον αστράγαλό της πέφτοντας από τον τοίχο των γυναικείων φυλακών στην προσπάθειά της να αποδράσει. Έχοντας καταφέρει να διαφύγει, λίγη ώρα αργότερα θα συναντήσει τον Ζυλιέν, ο οποίος, κυνηγημένος κι ο ίδιος, θα τη φυγαδεύσει και θα την περιθάλψει σε μια σειρά από “φιλικά” σπίτια. Ξεκινάει έτσι μια κούρσα προς την ελευθερία όπου η Ανν θα γνωρίσει τον σωματικό και ψυχικό πόνο, τον έρωτα, την αναμονή,

τη συνενοχή, την προδοσία. *Ο αστράγαλος* περιέχει αυτοβιογραφικά στοιχεία από τη ζωή της γαλλο-αλγερινής Σαρραζέν, η οποία, έχοντας περάσει δύσκολα παιδικά χρόνια, θα παρουσιάσει, από την εφηβική της ήδη ηλικία, παραβατική συμπεριφορά, εμπλεκόμενη σε μικροκλοπές αλλά και σε πορνεία. Γραμμένο στη φυλακή, τη δεκαετία του '60, το διήγημα απέσπασε διθυραμβικές κριτικές, με τη συγγραφέα να χαρακτηρίζεται ως ο “θηλυκός Ζενέ” λόγω του άστατου βίου της αλλά και χάρη στο λιτό και ρεαλιστικό της ύφος. Ο “αστράγαλος” θα περάσει στη σφαίρα του μύθου ως ένα διήγημα ανατρεπτικό που εξαιρεί τις έννοιες της ελευθερίας και της αυτοδιάθεσης σε αντιδιαστολή με το συντηρητικό περιβάλλον της εποχής. Σε αυτό θα συντελέσει και ο πρόωρος θάνατος της Σαρραζέν – λίγο πριν τα 30 – από ιατρικό λάθος. Τον πρόλογο του βιβλίου γράφει η *Patti Smith* η οποία, αγοράζοντας το βιβλίο για 99 cents σε έναν πάγκο μεταχειρισμένων, το 1968, θα ταυτιστεί αμέσως με τη Σαρραζέν και θα την ανακηρύξει καθοδηγήτη της στα χρόνια της αθωότητας και της αναζήτησης. Συμπεριλαμβάνεται ένα έξοχο κείμενο του *Jean-Jacques Pauvert*, πρώτου εκδότη του βιβλίου. Εξαιρετική και η μετάφραση από τα γαλλικά της *Σώτης Τριανταφύλλου*.

Βασιλική Καρέλου

Master 2, Littérature française

ΑΔΩΝΙΣ (ψευδών. του *Άλι Άχμαντ Σαΐντ Έσμερ*), *Βία και Ισλάμ. Συζητήσεις με τη Χουρία Αμπντελούαχεντ*, 256 σελ., μτφρ. από τον *Ανδρέα Παππά*, εκδ. *Πατάκη*, Αθήνα 2016.

Είναι γνωστά τα παραδείγματα αυταρχικών καθεστώτων του αραβικού κόσμου που τα χαρακτηρίζει η απόλυτη περιφρόνηση προς τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών, καθώς και η χωρίς ενδοιασμούς προσφυγή σε κατασταλτικές μεθόδους, συχνά ακραίες. Σήμερα το ISIS επιδιέχεται σε θηριωδίες που συχνά ξεπερνούν ακόμα και την πιο νοσηρή φαντασία. Πού μπορεί να αποδοθεί αυτό το πρωτοφανές κύμα βίας και αγριότητας; Σε ποιον βαθμό οι ρίζες παρόμοιων φαινομένων και πρακτικών βρίσκονται στα ίδια τα θεμέλια του Ισλάμ, στο ιδρυτικό του κείμενο, το Κοράνιο; Είναι η μισαλλοδοξία και η μη ανοχή προς την ετερότητα εγγενείς στο Ισλάμ; Σε ποιον βαθμό ορισμένες ακραίες θέσεις του παραδοσιακού Ισλάμ απέναντι στην ετεροδοξία αλλά και απέναντι στις γυναίκες έχουν όχι μόνο θρησκευτικές, αλλά και ψυχαναλυτικές ρίζες; Ο κορυφαίος εκπρόσωπος της αραβικής ποίησης της εποχής μας επιχειρεί να προσεγγίσει αυτά τα ερωτήματα – και άλλα πολλά – σε μία εκτενή συνομιλία με τη μαροκινή καταγωγής ψυχαναλύτρια και μεταφράστριά του στα γαλλικά *Χ. Αμπντελούαχεντ* (εκ του οπισθόφυλλου). Εκ των θεματικών: Μια Ανοιξη δίχως χελιδόνια, Η αναγκαιότητα μιας νέας ανάγνωσης: Ιστορία και ταυτότητα, Τι

λέει το ιδρυτικό κείμενο; Η γυναίκα και οι μαιάνδροι των κειμένων, Εκτός από τα οικονομικά και γεωπολιτικά συμφέροντα υπάρχουν και τα ένστικτα κ.λπ.

ΜΑΡΙΑ ΕΥΘΥΜΙΟΥ, *Μόνο λίγα χιλιόμετρα. Ιστορίες για την Ιστορία, 284 σελ., σε συνεργασία με τον δημοσιογράφο Μάκη Προβατά, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2017 (τέταρτη ανατύπωση Δεκέμβρ. 2017).*

«Ο Θουκυδίδης έχει πει πως “Η Ιστορία είναι φιλοσοφία μέσω παραδειγμάτων”. Ταυτόχρονα η Ιστορία είναι η ιστορία των ανθρώπων. Αυτών των εύθραυστων, θνησιγενών πλασμάτων, των εκτεθειμένων σε κάθε κίνδυνο και κάθε ανατροπή. Των ίδιων ανθρώπων, όμως, που έχουν, παράλληλα, νου, σκέψη, βούληση, αισθήματα, στοχεύσεις, ιδιαιτελίες, ανιδιοτέλεια, αίσθηση χρόνου και αίσθηση θανάτου. Και που μπορούν να επεμβαίνουν στον εαυτό τους, στη φύση και στον άλλον. Να ορίζουν και να κατανοούν, δηλαδή, τη μικρή τους ζωή. Σε αυτό το βιβλίο προσεγγίζονται εποχές και γεγονότα, άτομα και κοινωνίες, προθέσεις και στοχεύσεις, διαψεύσεις και επιβεβαιώσεις. Οι διαδρομές αναπόφευκτα εμπλέκονται με την προσωπική ιστορία της Μαρίας Ευθυμίου, τις μνήμες ζωής και τις δυνάμεις που την οδήγησαν, με τόσο πάθος και πίστη, στη μελέτη και διδασκαλία της Ιστορίας. Η διαδρομή που διανύει το βιβλίο ξεκινάει από τους προϊστορικούς χρόνους και φτάνει μέχρι σήμερα. Στην πραγματικότητα δεν είναι καθόλου μεγάλο διάστημα... Μόνο λίγα χιλιόμετρα...» (εκ του οπισθόφυλλου).

ΠΑΥΛΟΣ ΣΟΥΡΛΑΣ, *Δίκαιο και δικανική κρίση. Μια φιλοσοφική αναθεώρηση της μεθοδολογίας του δικαίου, 914 σελ., Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017.*

Τι είναι το δίκαιο και πώς οι δικαστές αντλούν από αυτό τις κρίσεις που εκφέρουν, οφείλοντας μάλιστα να τις αιτιολογήσουν ως σύννομες; Όσο και αν φαίνεται παράδοξο, οι απαντήσεις που δίνονται συνήθως στο ερώτημα αυτό χαρακτηρίζονται από μία υπεραπλούστευση που δεν συνάδει με την κρισιμότητά του. Κατά την κρατούσα άποψη, το δίκαιο είναι ένα σύνολο κανόνων αρμοδίως τεθειμένων, ο κάθε κανόνας αποτελεί μία γενικού χαρακτήρα γλωσσική πρόταση και η αιτιολόγηση της δικανικής κρίσης γίνεται μέσω ενός απαγωγικού συλλογισμού, δηλαδή μιας λογικής μετάβασης από το γενικό στο ατομικό, με τη συνεπικουρία της σημασιολογικής ανάλυσης των γλωσσικών εκφράσεων που απαρτίζουν το κείμενο του εφαρμοζόμενου κανόνα, ώστε να εξαχθεί το ρυθμιστικό νόημα που περιέκλεισε σε αυτό ο νομοθέτης. Το παρόν βιβλίο, που απευθύνεται όχι μόνο στους νομικούς της θεωρίας και της πράξης αλλά και σε όλους όσους ενδιαφέρονται για βασικά ζητήματα της πρακτικής φιλοσοφίας, θέτει υπό αμφισβήτηση όλες αυτές τις παραδοχές. Εμβαθύνοντας στη σύγχρονη φιλοσοφική συζήτηση γύρω από την κανονιστι-

κότητα και τους κανόνες, και ιδίως διαλεγόμενο με τις πιο πρόσφατες απόψεις που έχουν διατυπωθεί στο πεδίο της ηθικής θεωρίας, υποστηρίζει με αναλυτικά επιχειρήματα ότι η ισχύς του δικαίου δεν στηρίζεται στο ωμό γεγονός της θέσπισης των κανόνων του από πρόσωπα αρμόδια να καθιστούν τη βούλησή τους δεσμευτική για όλους, αλλά στην ερμηνεία των κρίσιμων «θεσμικών γεγονότων» υπό το πρίσμα όλων των συναφών αρχών πολιτικής ηθικής. Οι λόγοι με τους οποίους οι δικαστές αιτιολογούν τις κρίσεις τους δεν μπορούν να είναι άλλοι από τους ηθικούς λόγους που απευθύνονται προς τους πολίτες, ζητώντας από αυτούς να πράττουν σύμφωνα με το δίκαιο, ακόμη και όταν διαφωνούν ηθικά ή πολιτικά με το περιεχόμενό του. Μία βασική μεθοδολογική συνέπεια της φιλοσοφικής αυτής αφηρησίας είναι ότι η θεμελίωση των δικανικών κρίσεων έχει πάντοτε χαρακτήρα επιχειρηματολογικό και όχι λογικό (εκ του οπισθόφυλλου).

Η ύλη του εξαιρέτου αυτού Τόμου διαιρείται στα κάτωθι κεφάλαια: Περί μεθοδολογίας του δικαίου, Κανονιστικότητα, πράξη, λόγοι προς το πράττειν, Η κανονιστικότητα του δικαίου, Κανονιστικότητα του δικαίου και δικαιοδοτική πράξη, Κανόνες δικαίου, Αρχές δικαίου, Περί θεμελίωσης εν γένει. Λογική και μέθοδος στην παλαιότερη νομική θεωρία, Ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου, Η ερμηνεία του δικαίου γενικά, Γραμματική ερμηνεία, Ιστορική ερμηνεία, Τελολογική ερμηνεία και επιχειρήματα αρχών, Η ερμηνεία του Συντάγματος ειδικότερα, Η εφαρμογή του δικαίου, Η ενότητα της θεμελίωσης.

Ο Παύλος Σούβλας είναι ομότιμος καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Δίδαξε πολλά χρόνια φιλοσοφία του δικαίου, πολιτική φιλοσοφία και ηθική, σε συνεργασία και με το Πανεπιστήμιο Κρήτης.

MATT RIDLEY, *Ορθολογική αισιοδοξία. Πώς αναδύεται εξελικτικά η ευημερία*, 390 σελ., μετάφρ. από την Έλσα Βιδάλη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017.

Εδώ και διακόσια χρόνια οι πεσιμιστές έχουν κυριαρχήσει στον δημόσιο διάλογο, επιμένοντας ότι τα πράγματα θα γίνουν σύντομα πολύ χειρότερα. Στην πραγματικότητα όμως η ζωή βελτιώνεται, και μάλιστα με επιταχυνόμενο ρυθμό. Η πρόσβαση στην τροφή, το εισόδημα και το προσδόκιμο ζωής βρίσκονται σε άνοδο· οι αρρώστιες, η παιδική θνησιμότητα και η βία μειώνονται σε όλη την υφήλιο. Η Αφρική βγαίνει από τη φτώχεια, ακολουθώντας την Ασία· το Διαδίκτυο, το κινητό τηλέφωνο και η μεταφορά εμπορευμάτων με κοντέινερ κάνουν τη ζωή των ανθρώπων πιο πλούσια από όσο ποτέ στο παρελθόν. Ο συλλογικός μας εγκέφαλος μας έχει προσφέρει τεράστιες δυνατότητες... Έτσι, ο συγγρ. δεν αρκείται στο να περιγράψει πώς βελτιώνονται τα πράγματα. Εξηγεί επίσης το γιατί. Το έργο καλύπτει όλο το εύρος της ανθρώπινης ιστορίας από την εποχή του Λίθου μέχρι το Διαδίκτυο. Όταν, η «Ορθολογική αισιοδοξία» θα αλλάξει την αντίληψη για τον κόσμο προς το καλύτερο (εκ του οπισθόφυλλου).

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΖΙΟΒΑΣ, *Η πολιτισμική ποιητική της ελληνικής πεζογραφίας. Από την ερμηνεία στην ηθική*, 590 σελ., Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017.

Η πολιτισμική ποιητική βλέπει το λογοτεχνικό κείμενο ως σημείο συνάντησης διαφορετικών λόγων και λειτουργεί ως ένα διαδραστικό πλέγμα που συσχετίζει, συναιρεί και συνθέτει κοινωνικές, ιστορικές, πολιτικές και τεχνολογικές αναζητήσεις στον χώρο της ελληνικής πεζογραφίας αλλά και πέρα από αυτόν. Το παρόν βιβλίο προσφέρει εναλλακτικές θεωρήσεις πεζογράφων και νέες αναγνώσεις κειμένων της νεοελληνικής πεζογραφίας από την ανεξαρτησία μέχρι τις μέρες μας, θέτοντας νέα ερωτήματα και επανατοποθετώντας τα λογοτεχνικά κείμενα στα συμφραζόμενα της εποχής τους και της δικής μας. Επιδιώκει να προσεγγίσει συγγραφείς, κείμενα και λογοτεχνικές τάσεις μέσα σε ένα ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο. Ορισμένα κεφάλαια εστιάζουν σε γενικότερα φαινόμενα ή στις εξελίξεις μιας περιόδου, ενώ άλλα ασχολούνται με μεμονωμένους συγγραφείς ή κείμενα, π.χ. *Καζαντζάκης*, *Θεοτοκάς*, *Καραγάτσης*, *Βασιλικός*, *Χατζής* κ.λπ. (εκ του οπισθόφυλλου). Εκ των κεφαλαίων: Από τον ρομαντισμό της μυθιστορίας στο μυθιστόρημα, Η ηθογραφία ως εθνικό αφήγημα, Ερμηνεία και ιδεολογία, Πολιτική, αλληγορία και ταυτότητα κ.λπ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΣ, *Η κερένια κούκλα*, 442 σελ., Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2014.

Το μυθιστόρημα αυτό εκδόθηκε, ως αυτοτελές βιβλίο, το 1911 και επανεκδόθηκε έκτοτε πολλές φορές. Ο Κ. *Χρηστομάνος* (1867-1911) υπήρξε ποιητής, πεζογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Είναι έργο με θέμα τον έρωτα, την τρυφερότητα και τον πόθο. Θεωρείται από τα κορυφαία της ελληνικής πεζογραφίας. Στο μυθιστόρημα προστίθεται, στο τέλος, μελέτη της *Αγγέλας Καστρινάκη* η οποία αναζητά τα υπέρποντα νοήματα αυτού του κειμένου.

ΞΕΝΟΦΩΝ Ι. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, *Πώς γράφεται το Σύνταγμα; Συνταγματικός σχεδιασμός και διαβουλευτική δημοκρατία*, 334 σελ., στη σειρά «Δοκίμια για την πολιτική και το Σύνταγμα» – Κέντρο Ευρωπ. Συνταγμ. Δικαίου. Ίδρυμα Θεμ. και Δημ. Τσάτσου –, εκδ. Παπαζήση, 2018.

Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, «Η συνταγματική νομοθέτηση δεν (πρέπει να) αποτελεί υπόθεση αποκλειστικά της πολιτικής τάξης. Στις σύγχρονες πλουραλιστικές δημοκρατίες είναι καίριας σημασίας η εμπλοκή των πολιτών στη διαδικασία παραγωγής του Συντάγματος. Αυτό δεν σημαίνει ωστόσο ότι οι θεσμοί λαϊκής συμμετοχής στη συνταγματική νομοθέτηση στερούνται δυσχερειών και κινδύνων, τόσο ως προς την ενδεχό-

μενη χειραγώγηση των πολιτών, με την εκδήλωση φαινομένων συνταγματικού λαϊκισμού, όσο και ως προς τη θέσπιση ρυθμίσεων που εμφανίζονται ελκυστικές, όμως ενδέχεται να αποδειχθούν προβληματικές. Η συνταγματική νομοθέτηση είναι μια εξαιρετικά σοβαρή υπόθεση. Για να οδηγήσει σε επιτυχές αποτέλεσμα απαιτείται η σύμπραξη της πολιτικής τάξης με την κοινωνία πολιτών και με την επιστημονική κοινότητα. Πρωτίστως, απαιτείται να αποσαφηνιστεί η διαδικασία, οι αρχές, η μέθοδος, τα στάδια και τα κριτήρια της συνταγματικής νομοθέτησης...». Αυτοί είναι οι κύριοι άξονες που πρέπει να καθοδηγούν, κατά τον συγγραφέα, την όλη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, στην οποία και είναι αφιερωμένος ο παρών άκρως ενδιαφέρον Τόμος, όπου και εκφράζονται αξιοπρόσεκτες θέσεις. Η ύλη διαιρείται στα ακόλουθα κεφάλαια: Διαβούλευση και επιχειρηματολογία στη συνταγματική νομοθέτηση, Η συναίνεση ως θεμέλιο του συνταγματικού κράτους, Η θέσπιση του Συντάγματος μεταξύ σύγκρουσης και συναίνεσης, Ουσιαστικά και διαδικαστικά όρια της αναθεώρησης: το ελληνικό παράδειγμα, Η αναθεωρητική λειτουργία μεταξύ δικαικής δέσμευσης και πολιτικής βούλησης, Η θεμελίωση της συνταγματικής νομοθέτησης, Συνταγματικός σχεδιασμός.

MICHEL TROPER, *Το Σύνταγμα και ο νομικός ρεαλισμός*, 174 σελ., στη σειρά «Σύγχρονοι Στοχαστές για τη Δημοκρατία και το Σύνταγμα – 10» και στο πλαίσιο του «Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγμ. Δικαίου – Ίδρυμα Θεμ. και Δημ. Τσάτσου». *Εισαγωγή και μετάφραση από τον Γ. Καραβοκύρη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2018.

Μεταφέρεται εδώ η σκέψη του διακεκριμένου δημοσιολόγου και πολιτολόγου *M. Troper* που αναφέρεται στον «νομικό ρεαλισμό», όπως η σκέψη αυτή προκύπτει από πλείονα κείμενά του, τα οποία μεταφράζει εδώ ο Γ. Κ., ήδη επίκουρος καθηγητής του Συνταγμ. Δικαίου στη Νομική Σχολή της Θεσσαλονίκης. Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, «Στη γαλλική παράδοση του συνταγματικού δικαίου, η θέση του *M. Tr.* είναι ιδιαίτερη, καθώς συνδέει άρτια τη θεωρία του δικαίου και ειδικότερα τον νομικό ρεαλισμό, μια παραλλαγή και υπέρβαση του ορθόδοξου νομικού θετικισμού, με το συνταγματικό επιχείρημα, υπό τους όρους της κριτικής και δοκιμασίας των βασικών κατηγοριών του δημοσίου δικαίου, όπως της διάκρισης των εξουσιών, της κυριαρχίας, της ερμηνείας, της αντιπροσώπευσης ή, επιγραμματικά, του Κράτους Δικαίου και του συνταγματισμού στην κλασική μεταπολεμική εκδοχή τους...». Οι επιμέρους θεματικές: Μια ρεαλιστική θεωρία της ερμηνείας, Ο νομικός θετικισμός, Η λογική της θεμελίωσης του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, Η κυριαρχία, αναπαλλοτρίωτη και απαράγραπτη. Του κειμένου του *Troper* προηγείται η μακρά και εξαιρετική εισαγωγή του *Γιώργου Καραβοκύρη*, όπου ανατέμνεται ο όλος προβληματισμός του «νομικού ρεαλισμού».

ΣΩΤΗΡΗΣ ΝΤΑΛΗΣ, *Από τις διεθνείς σχέσεις στη διεθνή πολιτική. Μια εισαγωγή με οδηγό τους στοχασμούς των Stanley Hoffmann, Joseph Nye και Mario Teló, 200 σελ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2015.*

Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, «Οι περισσότεροι αναλυτές προσεγγίζουν τις Διεθνείς Σχέσεις ως ένα σύνολο δεσμών, σχέσεων και επαφών, που εγκαθιδρύονται μεταξύ των κρατών και αφορούν την εξωτερική πολιτική τους. Σύμφωνα με έναν από τους κορυφαίους Ευρωπαίους μελετητές των διεθνών σχέσεων, τον Marcel Merle, η ίδια η έκφραση “διεθνείς σχέσεις” “είναι μία ατυχής έκφραση, καθώς αναφέρεται αφενός σε έναν ορισμένο αριθμό φαινομένων, αφετέρου στον επιστημονικό κλάδο ο οποίος υποτίθεται ότι μελετά τα φαινόμενα αυτά”. “Από αυτό το γεγονός προκύπτουν αμέτρητες διαμάχες”. Στην παρούσα μελέτη ο Σ. Ντάλης επιχειρεί μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις και στη διεθνή πολιτική, αξιοποιώντας τη συμβολή τριών κορυφαίων διεθνολόγων, του Joseph Nye, του St. Hoffmann και του Mario Teló».

ΝΙΚ. ΣΟΪΛΕΝΤΑΚΗΣ, *Δυστυχώς επτωχεύσαμεν. Οι στάσεις πληρωμών 1827, 1893, 1932, 190 σελ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2012.*

Τα κεφάλαια: Κατά την Επανάσταση (από δάνειο σε δάνειο), Επί Καποδίστρια (οι αρχές της δημοσιονομικής πολιτικής του Κυβερνήτη), Επί Όθωνος, Η παραπομπή του Τρικούπη στο Ειδικό Δικαστήριο, Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, Το χρεοστάσιο του 1932, Μετά την πτώχευση 1933-1940 (Ο θάνατος της Δημοκρατίας, η εφαρμογή της Συμφωνίας Βαρβαρέσου). Λίαν επίκαιρο πόνημα.

TANER AKÇAM, *Μία επαίσχυντη πράξη. Η γενοκτονία των Αρμενίων και το ζήτημα της τουρκικής ευθύνης, 550 σελ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2007.*

Τα κεφάλαια του σημαντικού αυτού βιβλίου: Το οθωμανικό κράτος και οι μη μουσουλμανικοί πληθυσμοί του, Η εποχή της Ένωσης και Προόδου, Ο τουρκικός εθνικισμός, Τι οδήγησε στην απόφαση για γενοκτονία, Η απόφαση και οι συνέπειές της, Το ζήτημα της τιμωρίας των «Τούρκων», Οι πρωτοβουλίες της οθωμανικής κυβέρνησης, Η θέση του τουρκικού εθνικού κινήματος αναφορικά με τη γενοκτονία, Η τελική φάση των δικαστικών διώξεων, Γιατί απέτυχαν οι μεταπολεμικές δικαστικές διώξεις.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΛΛΗΣ, *Δήμος και Αγορά. Το δημόσιο δίκαιο «αλλιώς», με το βλέμμα της οικονομικής ανάλυσης, 480 σελ., εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2018.*

«Η ύπαρξή μας καθορίζεται από τους θεσμούς που μας περιβάλλουν. Περίπου όπως οι Αρχαίοι Αθηναίοι μοίραζαν τη ζωή τους ανάμεσα στην Αγορά και το Δήμο. Η Αγορά

δεν εξαντλείται στο πεδίο των οικονομικών συναλλαγών. Ταυτίζεται με την ιδιωτική κοινωνία, συνιστά το άθροισμα των οριζόντιων θεσμών στους οποίους οι άνθρωποι συμμετέχουν ελεύθερα: το παζάρι, ένας πολιτιστικός σύλλογος, η κοινωνία της πληροφορίας. Ο Δήμος περιλαμβάνει τους μη συναινετικούς θεσμούς – Βουλή, Κυβέρνηση, Διοίκηση, Δικαστήρια, όργανα της ΕΕ – οι οποίοι δρουν κυριαρχικά, λαμβάνοντας αποφάσεις που μας επιβάλλονται άνωθεν. Μετεξελίχθηκε από την αθηναϊκή, στη φιλελεύθερη Δημοκρατία. Το δημόσιο δίκαιο, ως το κατεξοχήν δίκαιο του Δήμου, δίνει έμφαση στη νομιμότητα. Η οικονομική θεωρία, ως η επιστήμη που είναι περισσότερο στραμμένη στην Αγορά, αναδεικνύει την αποτελεσματικότητα. Είναι, όμως, η νομιμότητα και η αποτελεσματικότητα – αντίστοιχα, ο Δήμος και η Αγορά – δύο τόσο διαφορετικοί κόσμοι, ώστε να τους αντιλαμβανόμαστε μόνο ξεχωριστά; Προφανώς και όχι. Δυστυχώς, το δημόσιο δίκαιο στην Ευρώπη, και ιδίως στην Ελλάδα, ξέχασε στην πορεία την αυτονομία αυτή αλήθεια. Η οικονομική ανάλυση, ως άλλη μέθοδος προσέγγισης του δημοσίου δικαίου, είναι απαραίτητη για να διορθώσουμε την παραπάνω παρανόηση. Τα εργαλεία της οικονομικής θεωρίας μάς επιτρέπουν να δούμε με πιο ρεαλιστική ματιά πώς λαμβάνονται οι συλλογικές αποφάσεις και πώς συμπεριφέρονται οι άνθρωποι στο εσωτερικό του Δήμου...» (εκ του οπισθόφυλλου).

Εξαιρετική μονογραφία που αναδεικνύει τη σπουδαιότητα του εγχειρήματος του συγγρ. να παντρέψει το δημόσιο δίκαιο με τη θεωρία της «οικονομικής ανάλυσης» της Σχολής του Σικάγο. Όμως, και η ενασχόληση με τους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου καταλήγει στην διαπίστωση ότι και εδώ υπεισέρχεται, στη βάση, κάποιος οικονομικός παράγοντας που επηρεάζει τις τελικά διδόμενες λύσεις, σε επίπεδο ερμηνείας αλλά και εφαρμογής των σχετικών κανόνων. Η ύλη κατανέμεται στα ακόλουθα κεφάλαια: Η αναγκαία συνάντηση του ηπειρωτικού δημοσίου δικαίου με τα οικονομικά, Οικονομική ανάλυση, μια απόπειρα ορθολογικής (;) ματιάς στα πάντα, Οικονομική ανάλυση και δημόσιο δίκαιο, Αναζητώντας το λόγο ύπαρξης των δημοσίων θεσμών μέσα από το όφελος και το κόστος της παρέμβασής τους, Το δημόσιο δίκαιο στον κόσμο της αποτελεσματικότητας, Οι συνταγματικές βάσεις κ.λπ. – Πρωτότυπη μονογραφία για την οποία οφείλεται ιδιαίτερος έπαινος στον συγγραφέα.

Π. Ι. Π.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στο λίκνο του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού. Οι συμβολισμοί της «Σκεπτομένης Αθηνάς», 168 σελ., εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2017.*

Το κείμενο αυτό, εμπλουτισμένο με ορισμένες προσθήκες, αποδίδει την ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά την έναρξη των εργασιών του 5^{ου} ετήσιου “Athens Democracy Forum”, στις 13 Σεπτεμβρίου 2017.

Έξοχος τόμος που το περιεχόμενό του αποδεικνύει την εμβρίθεια του συγγραφέως. Επιλέγουμε από τις άκρως ενδιαφέρουσες θεματικές: Τα σύνορα Ανατολής και Δύσης, Παιδεία και Θάρρος, Το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα (Το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα και το «ξεμάγεμα» του κόσμου, Οι πολιτειακές επιπτώσεις), Η θεσμική κληρονομιά της Αρχαίας Ρώμης (Η συμβολή του Νόμου και οι θεσμικές προεκτάσεις του ως κανονιστικού θεμελίου του Κράτους, Η συμβολή της “Res Publica”. Η Αρχαία Ρώμη και το Status του πολίτη), Ο πυλώνας της Χριστιανικής Διδασκαλίας (Από την απλή κοινωνική συνύπαρξη στην πραγματική κοινωνία προσώπων, Το «κληροδότημα» της Χριστιανικής Διδασκαλίας στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό).

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Αλλάζει αυτός ο κόσμος; Ισχυρή ενωμένη Ευρώπη – Ευρωπαϊκή συνοχή και ευρωπαϊκή ενοποίηση*, 142 σελ., εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2018.

Περιέχονται σημεία ομιλίας του Προέδρου της Δημοκρατίας στο 4^ο Τριετές Συνέδριο της Αθήνας (10.11.2017). Οι θεματικές: I. Οι ρίζες του πλανητικού ρόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, II. Η πολιτειακή δομή της ενοποιημένης Ευρωπαϊκής Ένωσης, III. Βασικοί άξονες για το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης. Του κειμένου έπεται και αγγλική μετάφραση.

HENRY JAMES, *Οι Βοστωνέζες*, 690 σελ. (πρόλογος-μετάφραση-σημειώσεις από τον Μιχ. Μακρόπουλο), εκδ. Gutenberg-Orbis Literae, Αθήνα 2016.

Είναι η μετάφραση του κλασικού μυθιστορήματος του αμερικανού *H. James* (1843-1916) «The Bostonians» που δημοσιεύθηκε το 1885. Ο συγγρ. – νεώτερος αδελφός του φιλοσόφου *William James* → «Ο πραγματισμός» – αντιμετωπίζει εδώ προβλήματα φεμινισμού και αναρχισμού, σωστά λοιπόν έχει χαρακτηριστεί το μυθιστόρημα αυτό ως πολιτικό, ιδίως δε εκ του λόγου ότι εξ αυτού αναδεικνύεται η διαφορά (και σύγκρουση) του συντηρητικού αμερικανικού Νότου με τον προοδευτικό Βορρά. Όπως γράφεται και στο οπισθόφυλλο, «Μια μαχητική φεμινίστρια και ένας νεαρός συντηρητικός δικηγόρος διεκδικούν με πάθος μιαν όμορφη, ταλαντούχα, φιλόδοξη, αλλά αφελή κοπέλα. Ερωτική ιστορία και πολιτική αλληγορία, λίγο μετά τον εμφύλιο και την Ανοικοδόμηση της Αμερικής. Το κορυφαίο μυθιστόρημα του Henry James για πρώτη φορά στα ελληνικά». Εντυπωσιάζει το εκτενέστατο Προλογικό σημείωμα του μεταφραστή, από την ανάγνωση του οποίου εξίσου πολλά μαθαίνουμε, αρκεί να έχουμε υπομονή να διαβάσουμε και όλο το σπουδαίο αυτό μυθιστόρημα.

PAUL WILLIS, *Μαθαίνοντας να δουλεύεις. Πώς τα παιδιά εργατικής προέλευσης επιλέγουν δουλειές της εργατικής τάξης*, 460 σελ., εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2012.

Η καθυστέρηση στην παρουσίαση του Τόμου αυτού δεν απομειώνει την επικαιρότητά του, αφού διαπραγματεύεται θέμα με διαχρονική αξία, όπου, όμως, θεωρώ ότι καταγρά-

φονται και σημαντικές εξαιρέσεις στις υποστηριζόμενες θέσεις, λόγω της διαπιστωμένης κοινωνικής κινητικότητας προς τα άνω. Μόνο στην Ελλάδα παρατηρείται το αντίθετο φαινόμενο, δηλαδή «προς τα κάτω». Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, η συνεισφορά του βιβλίου αυτού συνίσταται στο ότι καταδεικνύει «πώς η αντίσταση των φτωχών παιδιών της εργατικής τάξης στη σχολική πειθαρχία τα προετοιμάζει ν' αναλάβουν επαγγέλματα της τάξης τους». Εκ των θεματικών: Αντίσταση στην εξουσία και απόρριψη των κομφορμιστών, Ταξική και θεσμική μορφή της κουλτούρας, Εργατική δύναμη, κουλτούρα, τάξη και θεσμικό πλαίσιο, Μορφές συνειδητοποίησης, Ο ρόλος της ιδεολογίας, Σημειώσεις για μια θεωρία της κουλτούρας και της κοινωνικής αναπαραγωγής κ.λπ.

ΓΙΑΝΗΣ ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, *Θεωρία Παιγνίων. Η θεωρία που φιλοδοξεί να ενοποιήσει τις κοινωνικές επιστήμες*, 820 σελ., εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007.

Όπως αναφέρεται στο οπισθόφυλλο, «Η Θεωρία Παιγνίων, αφού καταξιώθηκε ως η σύγχρονη θεμελίωση της οικονομικής, φιλοδοξεί πλέον να ενοποιήσει όλες τις κοινωνικές επιστήμες. Από τα μικρά προβλήματα της κοινωνίας (π.χ. τον σχεδιασμό δημοπρασιών) μέχρι τα μεγάλα φιλοσοφικά μας αινίγματα (π.χ. περί Ηθικής και του ρόλου του Κράτους), η Θεωρία Παιγνίων έχει άποψη. Αντίθετα με τις άλλες προσεγγίσεις στην κοινωνική επιστήμη, η Θεωρία Παιγνίων υποθέτει ότι κανείς δεν κάνει πράγματα που δεν θα έκανε αν την γνώριζε! Οι κοινοί άνθρωποι εμφανίζονται σ' αυτήν ως θεωρητικοί και οι θεωρητικοί ως κοινοί άνθρωποι. Το πρόβλημα με τη Θεωρία Παιγνίων είναι ότι η μαθηματική της γλώσσα αποκλείει πολλούς από συζητήσεις από τις οποίες δεν θα έπρεπε να λείπει κανείς. Το βιβλίο του Γ. Βαρουφάκη απευθύνεται σε όλους... Στους οικονομολόγους παρουσιάζει την αρτιότερη μέθοδο ανάλυσης του αντικειμένου της, αλλά και μια ευκαιρία επαναπροσέγγισης με την φιλοσοφία, την ψυχολογία και την πολιτική επιστήμη...». Εκ των θεματικών: Φιλελεύθερος ατομικισμός, το Κράτος και η Θεωρία Παιγνίων, Οι βασικές έννοιες της Θεωρίας Παιγνίων, Το Σχέδιο Εκλέπτυνσης της ισορροπίας Nash, Συγκρούσεις, συμφωνίες, διαπραγματευτική δύναμη και το Κοινωνικό Συμβόλαιο, Εξέλιξη, εξουσία και Ιστορία, Κοινωνικοποιημένοι παίκτες και τα ερμηνευτικά όρια της Θεωρίας Παιγνίων κ.λπ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ, *John Dewey. Πειραματισμός και Δημοκρατία*, 254 σελ., εκδ. Τόπος, Αθήνα 2017.

Ο John Dewey υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της φιλοσοφίας του πραγματισμού και ηγετική μορφή του κινήματος της προοδευτικής αγωγής. Στοχάστηκε συστηματικά πάνω στο νόημα των σύγχρονων πειραματικών επιστημών, της δημοκρατίας και της μεταξύ τους σχέσης. Συγκρότησε μία πρωτότυπη φιλοσοφία της

πράξης, με επίκεντρο τη ριζοσπαστική θεώρηση της δημοκρατίας. Με φόντο τη σύγχρονη σημασιολογική απροσδιοριστία της δημοκρατίας, το βιβλίο εξετάζει κριτικά το έργο του Dewey, εστιάζοντας στη σχέση πειραματικής επιστήμης και δημοκρατίας. Ποιος είναι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του πειραματισμού των φυσικών επιστημών; Ποιο μπορεί να είναι το περιεχόμενο της ριζοσπαστικής δημοκρατίας στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό; Μπορεί η πειραματική ορθολογικότητα να συμβάλει στην επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων και, ως εκ τούτου, στον δημοκρατικό κοινωνικό μετασχηματισμό; Μπορεί η επιστήμη να δικαιολογήσει τις δημοκρατικές αξίες και την αξία της ίδιας της δημοκρατίας; Τα κεφάλαια: Το ρεύμα του πραγματισμού, Ch. S. Peirce και W. James, Η έννοια της εμπειρίας, Ο πειραματισμός, Η πειραματική ηθική θεωρία, Η θεωρία περί δημοκρατίας, Πειραματισμός και δημοκρατία, Το πρόβλημα της δικαιολόγησης της δημοκρατίας, Για μία νατουραλιστική δικαιολόγηση της δημοκρατίας.

Ο Δημήτρης Αλεξάκης είναι μεταδιδακτορικός ερευνητής στο τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης.

ΔΗΜ. ΜΠΕΛΑΝΤΗΣ, *Αριστερά και εξουσία. Ο «δημοκρατικός δρόμος» προς τον σοσιαλισμό, 302 σελ., εκδ. Τόπος, Αθήνα 2014.*

Όπως αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο, ο συγгр. διερωτάται «Επανάσταση ή μεταρρύθμιση; Ειρηνικός και κοινοβουλευτικός δρόμος για τον σοσιαλισμό ή προετοιμασία μιας επαναστατικής έκρηξης; Μετασχηματισμός ή συντριβή του αστικού κράτους; Η Αριστερά στη Δύση ταλανίστηκε ανάμεσα σε αυτές τις επιλογές κατά τον 20^ο αιώνα και συνεχίζει να ταλανίζεται μέχρι σήμερα. Όπως αναφέρει και στην Εισαγωγή, «Μέσα στις διαδικασίες του ΣΥΡΙΖΑ... τίθενται ελλειπτικά αλλά με σαφήνεια πλέον ζητήματα, όπως ο κοινοβουλευτικός δρόμος και η σχέση του με τη συνολική κοινωνική αλλαγή, η σχέση της ανάληψης της διακυβέρνησης από την Αριστερά με τη συνολική κατάκτηση της κρατικής εξουσίας από το λαό, το ζήτημα των αναγκαίων ρήξεων, το ζήτημα της βίας, το ζήτημα της δημοκρατικής νομιμότητας και των ορίων της. Η αφετηρία είναι μια περισσότερο ή λιγότερο ευρωκομμουνιστική εκδοχή του δημοκρατικού δρόμου...».

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κρίση, φόβος και διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής, 230 σελ., εκδ. Τόπος, Αθήνα 2014.*

Μία αβέβαιη και απειλητική καθημερινότητα επικράτησε για τους πολίτες της Ελλάδας μετά την υπογραφή του μνημονίου, ως αποτέλεσμα της ακραίας λιτότητας που επιβλήθηκε. Η ύφεση, η ανεργία, οι μειώσεις και οι περικοπές των μισθών, η αυξανόμενη φορολογία και η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, η διόγκωση της φτώχειας, επι-

δείνωσαν τις συνθήκες διαβίωσης, αύξησαν τα ποσοστά των αυτοκτονιών και της θνησιμότητας. Παράλληλα, άρχισαν να κερδίζουν έδαφος παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κοινωνικά αδύναμων ομάδων, ο ρατσισμός, η βία και ο φασισμός, δημιουργώντας κλίμα φόβου και ανασφάλειας. Το βιβλίο επιχειρεί μία σφαιρική κριτική και τεκμηριωμένη ανάλυση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στη ζωή των πολιτών και προτείνει το μοντέλο της κριτικής κοινωνικής εργασίας στην παροχή κοινωνικής φροντίδας (εκ του οπισθόφυλλου).

ΕΡΙΚ ΤΟΥΣΣΕΝ, *Ο νεοφιλελευθερισμός από τις απαρχές του μέχρι σήμερα*, 78 σελ., εκδ. Τόπος, Αθήνα 2012.

Ο *Eric Toussaint* είναι καθηγητής πολιτικής επιστήμης στη Λιέγη και το Παρίσι (τίτλος πρωτοτ.: *Un coup d'oeil dans le rétroviseur. L'idéologie néolibérale des origines jusqu'à aujourd'hui*). Ο συγγρ., με ιδιαίτερη ποιότητα και γλαφυρότητα, προσφέρει μια ιστορική επισκόπηση και ανάλυση του νεοφιλελευθερισμού και ταυτόχρονα κάνει την πολυπλοκότητα της κρίσης κατανοητή στο ευρύ κοινό. Παρουσιάζει συνοπτικά τις αιτίες αλλά και τον τρόπο με τον οποίο ο νεοφιλελευθερισμός έγινε η ηγεμονική ιδεολογία του σύγχρονου καπιταλισμού. Αναλύει τα βασικά λάθη, τις ασυνέπειες, τις ταχυδακτυλουργίες και τους παραλογισμούς βασικών δογμάτων της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, τα αδιέξοδα που έχει σωρεύσει η εφαρμογή τους, αλλά και τους λόγους για τους οποίους, παρά την προφανή αποτυχία αυτών των δογμάτων, αυτά εξακολουθούν να κυριαρχούν στους ηγεμονικούς κύκλους και στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΧΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πειραιώτες. Ιστορίες και Ειδήσεις 1947-1967*, 174 σελ., εκδ. Τόπος, Αθήνα 2016.

Ήρθαν πρόσφυγες από παντού. Γύρω από το έρημο αρχαίο λιμάνι μαζεύτηκαν πρώτα Υδραίои, Χιώτες, Μανιάτες, Κρητικοί, μετά Θρακιώτες, Πόντιοι, Νησιώτες, Μακεδόνες, Ρουμελιώτες, Πελοποννήσιοι, Θεσσαλοί, Ηπειρώτες και έφτιαξαν μια νέα ράτσα, λιμανίσια· τους Πειραιώτες.

Μικρές ιστορίες από τη ζωή των Πειραιωτών στις δεκαετίες '50 και '60. Η σκληρή ζωή του λιμανιού, οι κάθε λογής χαρακτήρες, η ζωή με το ένα πόδι στη στεριά και το άλλο στη θάλασσα, η ανοιχτή ματιά των λιμανισίων, η μετανάστευση, οι ιδιότυποι και περιθωριακοί τύποι, το ρεμπέτικο, οι συμμορίες και η κρατική βία περνούν από τις σελίδες του βιβλίου και καταγράφονται με σκληρό χιούμορ (εκ του Δελτίου Τύπου). Στο τέλος παρατίθεται «Γλωσσάρι» για την επεξήγηση λέξεων λιμανιάτικων-ρεμπέτικων που χρησιμοποιούνται στο κείμενο.

MENDELSSOHN/KANT/HAMMANN et al., *Τι είναι Διαφωτισμός, Πρόλ. του Περικλή Βαλιάνου και μύθρ. του Ν. Σκουτερόπουλου, 180 σελ., εκδ. Κριτική, Αθήνα 2014².*

Ο Διαφωτισμός σηματοδότησε τη νεότερη εποχή, απορρίπτοντας τις βασικές παραδοχές του φεουδαλικού Μεσαίωνα και διαμορφώνοντας τις νέες γνωσιολογικές μεθόδους και αξιακές στάσεις που θεμελίωσαν τον σημερινό πολιτισμό: την ελευθερία της συνείδησης, την ισότητα, τον ορθολογισμό. Στο βιβλίο συγκεντρώνονται εννέα σύντομα δοκίμια ισάριθμων επιφανών εκπροσώπων του γερμανικού διαφωτισμού: *Μέντελσον, Καντ, Χάμαν, Βίλαντ, Ριμ, Χέρντερ, Λέσινγκ, Έρχαρντ, Σίλλερ*. Στο παράρτημα δημοσιεύεται το δοκίμιο του *Ιμμ. Καντ* «Τι σημαίνει προσανατολίζομαι στη σκέψη;».

Ένα εύληπτο εισαγωγικό κείμενο για την εποχή του Διαφωτισμού, σε εξαιρετική μετάφραση του καθηγητή *Ν. Μ. Σκουτερόπουλου* (εκ του οπισθόφυλλου).

ΚΟΡΝ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα. Τόμ. Γ', Θουκυδίδης, η ισχύς και το δίκαιο, 470 σελ., εκδ. Κριτική, Αθήνα 2011.*

Πρόκειται για τον τρίτο τόμο της τριλογίας των παραδόσεων του εκλιπόντος Έλληνα φιλοσόφου στην ΕHESS την ακαδημαϊκή περίοδο 1984-85. Είχαν προηγηθεί σε προηγούμενες χρονιές οι δύο πρώτοι τόμοι της τριλογίας για την *Ελληνική Ιδιαιτερότητα*: «Από τον Όμηρο στον Ηράκλειτο», ο πρώτος, και «Η Πόλις και οι Νόμοι», ο δεύτερος. Στον τόμο αυτόν, ο στοχαστής ανατέμνει, με δημιουργική και πρωτότυπη ανάλυση, το δημοκρατικό πείραμα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. στην αθηναϊκή δημοκρατία της περιόδου εκείνης, με βάση τη θουκυδίδεια περιγραφή του Πελοποννησιακού πολέμου και μάλιστα το συγκλονιστικό κείμενο του Επιτάφιου Λόγου του *Περικλή*. Ο αναλυτής επισημαίνει ότι πρόκειται για ένα πρωτογενές και ανεπανάληπτο πείραμα αυτοθέσμησης και πολιτικής αυτονομίας ενός λαού (δήμος) σε συγκεκριμένες συνθήκες, που θέτει ένα 'σπέρμα' δημοκρατικής ιδεολογίας για την ανθρωπότητα. Η ανθρώπινη κοινωνία, που κατάφερε επ' ολίγον να λειτουργήσει έστω κατά προσέγγιση προς αυτό που αποτυπώνεται ως δημοκρατικό πρόταγμα στον Επιτάφιο Λόγο, όχι μόνο παρήγαγε έργα πολιτισμού μοναδικής αξίας, αλλά έδειξε ότι η αληθινή δημοκρατία, δηλαδή η κυριαρχία του «δήμου» (όλων των πολιτών) στη δημόσια σφαίρα είναι εφικτή. Τούτο δεν σημαίνει ότι η δημοκρατία είναι αλάνθαστη ή άμοιρη δεινών. Δεν απέφυγε τον πόλεμο που οδήγησε στην αναιρέσή της, τους αποκλεισμούς ή τη βία και την ισχύ των συμφερόντων. Έδειξε, όμως, ότι δικαιοσύνη, ισότητα και ελευθερία τελικά δεν μπορεί να υπάρξουν παρά μόνο μεταξύ ίσων που διαβουλεύονται ελεύθερα, όχι όμως αλάνθαστα, για το κοινό πρόβλημα και τις ανάγκες.

Μαρία-Ηλιάνα Πραβίτα
Λέκτορας (εκλ.) Πανεπιστημίου Αθηνών

Ζ. Δ. ΑΪΝΑΛΗΣ/Μ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ρομαντική αισθητική. Οι ποιητές των Λιμνών και η Σχολή της Ιένα, 190 σελ., εκδ. Κριτική, Αθήνα 2011.*

«Ο Ρομαντισμός δεν αποτελεί απλώς μια καλλιτεχνική τάση, όπως νομίζουμε οι περισσότεροι. Συνιστά πρωτίστως μια *κοσμοαντίληψη* η οποία αναδύεται σταδιακά στη δυτική Ευρώπη κατά τη διάρκεια του αστικοκαπιταλιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας. Κοσμοαντίληψη που αντικατοπτρίζει μια “κρίση” στην ευρωπαϊκή συνείδηση, ένα ευρύτερο κοινωνικό, ανθρωπολογικό, ηθικό και πολιτιστικό φαινόμενο, το οποίο τοποθετείται χρονικά μεταξύ των ετών 1775 και 1825, περίπου, αντανακλώντας την αφύπνιση της συνείδησης του νεωτερικού ανθρώπου. Οι συγγραφείς παρουσιάζουν το φαινόμενο του Ρομαντισμού, αναλύοντας το συγκείμενό του, τη θεματολογία του, τους κώδικές του. Το βιβλίο περιέχει μεταφράσεις ολόκληρων έργων καθώς και πληθώρα αποσπασμάτων από έργα των κορυφαίων εκφραστών του Ρομαντισμού, εμπλουτισμένα με εξαιρετικά κατατοπιστικές σημειώσεις, γεγονός που το καθιστά εγχειρίδιο αναφοράς για όσους επιθυμούν να εμβαθύνουν στο σύνθετο αυτό φαινόμενο στα πλαίσια των σπουδών τους ή της προσωπικής τους αναζήτησης. Μια ενημερωμένη βιβλιογραφία ανοίγει πεδία για περαιτέρω μελέτη» (εκ του Δελτίου Τύπου).

Der Bücherwurm